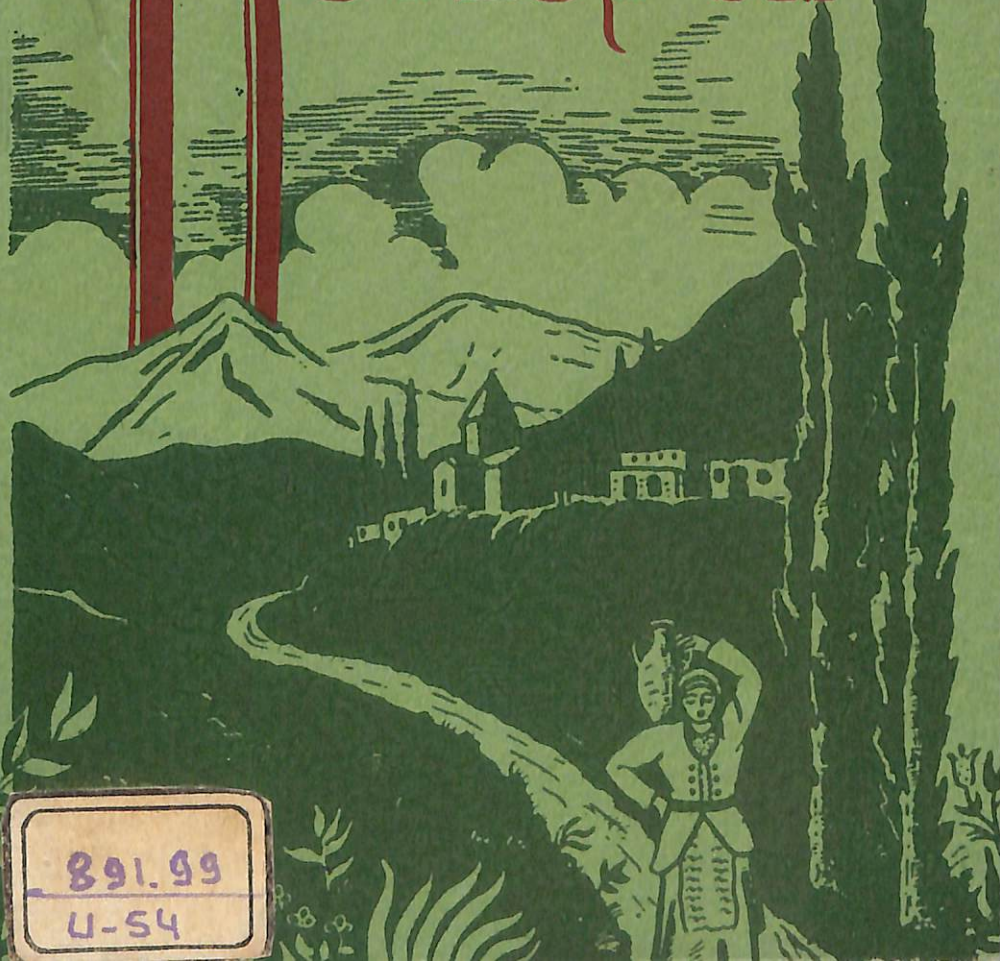

Կ. ԱՆՏԿ

ՊԻՆՆԻ ՍԻ ՀԵՌԱԿՈՐ

891.99

Ա-54

891.99

U-54

12 MAR 2011

493

Կ. ՍԻՏԱԼ

ԳԻՒՂՆ ԻՄ ՀԵՌԱԻՈՐ

Հրատարակութիւն Ամերհոկի

1936

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Նախապէս «Անհատ Բարձունքներ» անւանած էի ներկա պատմւածքը: Անհրաժեշտ ընդարձակ փոփոխութիւններու հետեւանքով նոր ընթացք ստացաւ այս վիպերգութիւնը: Այս պատճառով «Գիւղն Իմ Հեռաւոր» անունը աւելի նպատակայարմար գտաւ:

Ես աշխատած եմ «Գիւղն Իմ Հեռաւոր»ով տալ նախախորհրդային գիւղի կեանքը՝ այնքան հարազատօրէն որքան որ ժամանակի եւ հեռաւորութեան իմ ներկա անջրպետը կրնա թոյլատրել:

Հրապարակային եւ մասնաւոր ընթերցումներու միջոցով այս գործը զանգւածներու քննադատութեան առարկան ըրի եւ խոշոր չափով օգուեցաւ եղած ընկերական դիտողութիւններէ:

«Զարոյի նամակ»ով հին գիւղը կապեր եմ Խորհ. Հայաստանի լուսաշող իրականութեան:

Յոյս ունիմ որ մօտաւոր ապագային ես կունենամ առիթը երգելու Զարոներու եւ Զէյլաներու հարւածային եւ հերոսական աշխատանքի դիւցադներգութիւնը՝ ներշնչւած Խորհ. Հայաստանի աշխատաւորութեան մեծագործութիւններով եւ փառահեղ վերելքով:

Կ. Ս.

53287-66

ԶԱՐՈՅԻ ՆԱՄԱԿԸ

Թանկագին կարո՛, հեռաւոր ընկեր,
Քե՛զ կոլխոգական բոցավառ ողջո՛յն .
Կարմիր մարտերու պատիդ նւէր՝
Մեր յաղթանակի թափը շառաչուն :

Համոյի որդին — հովիւ Զարո՛ն եմ —
Քեզ հետ նոյն ցաւոտ գիւղին մէջ ծնած .
Մեր գլխի վերեւ՝ գրկանքի բազէն —
Մի օր կուշտ փորով չոր հաց չի կերած :

Դու վաղ գնացիր վաճա Այգեստան,
Ուր քեզ փայփայեց ազգներգը ծովի .
Եւ ուր թաղէ թաղ ինչպէս ուրական
Սարսափն էր ելեր՝ ջարդի ու սովի :

Ու ես ալ մեծցա գիւղի ցաւին հետ .
Եղա գառնարած եւ եղա հովիւ .
Տեսա ողբ ու լաց ինչպէս վարար գետ
Եւ աննար կարիք եւ գրկանք՝ անթիւ :

Տեսա թէ ինչպէս անկուշտ մի վռնակ —
Եւ տանիկ եւ ճուրղ եւ հայ՝ անխափան
Կը տրորէին բիրտ կրունկի տակ
Գեղջուկն այդ անբախտ եւ անմիարան :

Դու գիտես Կարո՛, կեանքը մեր դաժան —
Արիւնով գրած մի ողբի գիրք էր .
Գիտես թէ ինչպէս մի օր միաբան
Ելանք դառնալու մենք մեր հողի տէր :

Օրն այդ անմոռաց — ելանք միասին —
Թէ հայ եւ թէ ֆուրդ առանց խտրութեան .
Փշրեցինք լուծը բեկին եւ ռեսին ,
Դարերով շահող գերութեան շղթան :

Սեւ անգղի նման՝ թեւերով անծիր՝
Քաղեց այդ օրը պատերազմն անեղ .
Մայրերն սկսան մի ողբերգ անգիր ,
Ու կեանքը եղաւ լոկ շիւղ ու տաշեղ :

Ու հրդեհ դարձաւ ցեղային ֆէնը ,
Գեղջուկը ելաւ գեղջուկ եղբօր դէմ .
Քակեցաւ արեան քաց ժապաւէնը ,
Ոչ մէկ բան մնաց կանգուն եւ կամ շէն :

Լալով հեռացանք ես ու որք Զէյլան
Մեր մեռելաշատ գիւղէն արիւնոտ .
Ծուխը բռներ էր վանա Այգեստան ,
Երբ այնտեղ հասանք գաղթի առաւօտ :

Անգին մանեակն այդ փերուզ ծովակի ,
Բնութեան երկնած այդ շֆեղ ֆերթւած՝
Բաժին էր հաներ ծուխի , կրակի
Բանակը ցարի նահանջի ելած :

Եւ հէֆ ժողովուրդն անոր դարաւոր՝
Լճած հայրենի իր հողը պայծառ՝

Մի մահապարտի պէս գլուխը կոր՝
Ինկած էր գաղթի անյայտ մանապարհ :

Այս , այդ մանապարհն — անծա՛յր գերեզման ,
Որ օղակ-օղակ վիշապի նման
Զգւած էր վանէն մինչեւ Երեւան ,
Սկիզբը՝ արցունք ու մահ էր վախճան՝

Ու մենք ալ նամբէն այդ լացի , արեան
Հասանք երկիրը խաչապաշտ ցարի .
Փուեր էր չֆնաղ դաշտն Արարատեան
Որպէս արիւնոյ մի սիրտ վիթխարի :

Ո՛ր կար ժամի բակ , լճած գորանոց —
Այնտեղ էր ինկած վանի գաղթական .
Տենդէ հալ ու մաշ , կրծքին ցաւ ու խոց ,
Խոտի պէս փուած օտարի դրան :

Քուն կը մտնէին լուսնակի լոյսով ,
Աչքերուն՝ թովքը վանա ծովակին .
Կ'ելնէին անոնք նոր օրւա յոյսով —
Սառ դիակներով ծածկած այդ գետին :

Այդ մեծ երկրի մէջ խաչապաշտ ցարի
Դարձեալ գիւղացին գրկւած ու խեղճ էր .
Եւ կը ծանրանար մի թա՛ք վիթխարի —
Ու կեանքը բոլոր մի հառաչանք էր :

Եկաւ դաշնակը ինչպէս պատուհաս —
Գերեզմանափոր բորենու նման .
Սուգը մեր երկրէն մնաց անպակաս ,
Եւ մեր դաշտերէն՝ հեղեղներն արեան :

Եղա ես բաղրակ, եղա ես բանուր,
Բնաւեր թռչուն՝ նետուած հովերուն —
Ամեն կողմ դիակ, մոայլ ամեն օր,
Սահմանները՝ ծուխ, սահմաններն՝ արիւն:

Եւ որքա՛ն յանախ՝ ես ու հեգ Զէյլան
Յիշեր ենք մեր որք գիւղը մանկութեան,
Եւ այն օրերուն տուած երանի
Երբոր կ'իշխէին բեկն ու հարամի:

Դարերու ցաւով խոցուած մեր հոգին
Այ չի հանդուրժեց այսօրան գրկանքի.
Լենինն էր վառեր այն կարմիր ուղին՝
Սովետ կարգերու, կարմիր գալիքի:

Աշո՛ւն էր մոայլ, անծիլ նոյեմբեր.
Ու մենք դուրս փրթանք փոքորկի նման,
Բանուր գիւղացի — ո՛վ որ գրկուած էր —
Ո՛վ, որի կեանքն էր տանջանքի մատեան:

Մասիսի դէմը՝ հրեղէն վարդի պէս
Ելաւ սովետի դրօշակը կարմիր.
Կարմիր ու հօր՝ անմար բոցի պէս —
Շուրջը դարերու աւերն ու մոխիր:

Եւ բազմաշարչար երկիրն Նայիրի
Ուսէն թօթափեց սուգի պատմունան.
Պրկեց մեծագործ իր բազուկն արի —
Ու ելաւ գործի — անհաս կառուցման:

Հօր ու մարտար ձեռքն այդ բանուրի
Դուրս հանեց գետերն հունէն դարաւոր.
Չառ հագան ամուլ դռերն մեր երկրի,

Մեր նոր կենցաղի տօնին ուխտաւոր:

Տրակտո՛րն եկաւ բոցաշունչ վազով —
Պողպատէ բաշով այդ հրեղէն ձին.
Խոպան դաշտերը դարձան ծաղկուն ծո՛վ,
Եւ արեւաւոր՝ աղֆատ գիւղացին:

Զէյլան ալ ինձ հետ վաղուց՝ լսանդավառ
Անդամն է գրւած գիւղի կոլխոզին.
Մեր պայքա՛րն է լուրջ, բայց ինչպէս պայծառ,
Դաշտի բերքառատ, կենսատու գործին:

Փռքիկ Սոնիկս է հիմա պիտներ,
Լենիկս՝ կոմերիտ, վանիկը՝ զինուոր,
Շէնչոզ են ինչպէս լոյսի կայաններ,
Մեր նոր կենցաղի նման՝ լուսաւոր:

Ու մեր կոլխոզն ալ գիւղերու միջին՝
Լաւ հարւածայնի անունն է շահեր.
Եւ մենք հերոսի նշանը լանջին՝
Դիրքի վրա ենք ցորեկ ու գիշեր:

Երբեմն ինչպէս մի ամպ կամ ըստեր,
Մեր մտով կ'անցնին գիւղն ու Ազիզ բեկ,
Ժամի հին բակը եւ դաշնակ մավզեր,
Սովի ու մահի այն մոայլ երէկ:

Որքա՛ն տարբեր է մեր մեծ առօրեան —
Երկաթով, տեմպով եւ երգով վարար.
Բացեր է շքեղ երազի նման
Լենինեան այս վեհ դարը լուսավառ:

Եւ որպէս արծւի լուսաթեւ երամ

Կը թեւեմք ահեղ, անհաս բարձունքներ .
Ուր մարդը մտքի թեւերով անգամ
Բարձրութիւնն անոնց չափել չէ կրցեր :

Եւ դեռ մեր դէմն է մի անհուն վերելք,
Ու բիւր լուսեղէն կատարներ փառքի,
Բռնկած անծիր մի նոր արեւելք՝
Մեր կայծակնաթափ, լուսաշող կեանքի :

Սիրելի Կարո՛, շատ երկար կեանք քեզ,
Քե՛զ հրէ համբոյր ընկերդ Ջարոյէն,
Քեզ կարմիր բարեւ, կարօտ բոցակէզ
Մեր լուսահեղեղ, յաղթական երկրէն :

Լաւ ենք ու գարթ՝ փթթոյ գարնան պէս .
Ինչպէս գառ սարէն կարկաչոյ աղբիւր .
Զէյլան ու Լեւիկն ու Սոնան նոյնպէս
Քեզի կ'ուղարկեն վառ սէր ու համբոյր : —

Լացով կը կարդամ՝ կրկին ու կրկին
Ընկեր Ջարոյի նամակն այս պայծառ .
Խնդութեան լացն է բռներ իմ հոգին՝
Գարնան գետերու հոսումով վարար :

Թող միշտ վա՛ն շողա արեւի նման
Շքեղ անունը անմահ Լեւիկնի .
Թո՛ղ շէն ու դալար անի յաւիտեան
Զգուղ հասակը նոր Հայաստանի :

Իմ արի Ջարո, քե՛զ պիտի երգեմ,
Եւ մեր մանկութեան գիւղը հեռաւոր .
Պայքարն այն հօր՝ գոռ տէրերու դէմ,
Եւ մեր յաղթութեան օրը փառաւոր :

I

Վեհ ու շքեղ է Շատախի գաւառ .
Գետի երկու ափ ձգւեր են պայծառ
Այն բարձր սարեր, անտառն ու արօտ,
Դաշտերն այն ոսկի եւ նախիր եւ հօտ :

Փարթամ այդ երկիրն, հողը ծաղկագարդ՝
Վայրագ մեծերու եղեր են աւար .
Դառնը դատեր է հագար, հագար մարդ
Մի բուռ տէրերու վայելքի համար :

Զինց ու փրփրալէն՝ անհամար տարի
Գետը հոսեր է գառ ձորերն ի վար .
Այստեղ գեղջուկը՝ անհաց ու գերի՝
Ապրեր է նորտի իր կեանքը թշուառ :

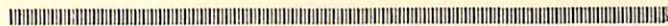
Վաթսուն ձի՛գ տարի՝ զրկւած ու չարքաշ՝
Այստեղ ապրեր է եւ՛ Համոն անբախտ .
Չոր հացի կարօտ, հոգսէն հալ ու մաշ՝
Կարծեր է այդ է տիրոջ կամքն անխախտ :

Նա օր ու գիշեր անջրդի հողէն
Ճանկերով հաներ է հագար բարիք .
Եւ իր ստեղծած բարիքի ծովէն
Իրեն վիճակւեր է ցաւ ու կարիք :

Մեր Համոն ունէր երեք որդիներ —
Կարիքով ծնած ու տկոյր մեծցած .
Ջարոն, որ մեծն էր, քաջ ու շիկահեր,
Ելան կարգեցին գիւղի գառնարած :

Միջնեկն ալ եղաւ հոտաղ բեկի տան՝
Եզներու ետեւ ընկած ամեն օր .
Պգտիկը մնաց իր հօր օգնական
Եւ աչքի լռյալ իր խեղճ պառաւ մօր :

Իսկ մայրը — Սանամ — իլիկ կը մանէր
Շինելու իրենց տանջւած ջանին շոր .
Այսպէ՛ս մի ողջ տուն հոգին կը հանէր
Որ պահէր գլուխն ու խաբէր մի փոքր :

II

Զարոն եօթ տարի մնաց գառնարած .
Չնծաղիկն որ գար, կելներ սար գոգան⁽¹⁾ —
Իր հօտը ծաղկուն արօտներ հանած —
Զորս կողմ հարամի, չարկամ ու գագան :
Զոր քարի վերէն, գառ խոտի վրէն
Կը նստէր Զարոն՝ փողն⁽²⁾ առած բերան .
Ու դալար ձորէն ու դարի ծերէն
Կիջներ ջրի ափ իր հօտը մերջան⁽³⁾ :

Լօ, լօ, լօ, լօ, լօ, . . .

Վառ ու կենսատու գարնան արեւուն,
Կակաջէն կարմրած բարձր սարերուն,
Հանդէ հանդ ծփուն գմբուխ ծովերուն,
Ծաղկով հոտաւէտ մարմանդ հովերուն :

Լօ, լօ, լօ, լօ, լօ, . . .

Սրտուռ ու կայտառ սիրուն գառներուն,
Աբրշմէ քելով չուռիկ⁽⁴⁾ ուլերուն,
Հովի սրնգի անուշ սոյլերուն,
Լօ, լօ լալագար գարուն օրերուն :

Եւ շոգ կէսօրին, երբ խոնջ, արեւառ,
Բեր⁽⁵⁾ կը հասնէին գիւղի աղջիկներ —
Ետեւէն շարած հագար ուլ ու գառ —
Զարոն իր գառներն այնտեղ կը բերէր :

⁽¹⁾ Զոգան — Լեռնային ամառանոց

⁽²⁾ Փող — Սրինդ ⁽³⁾ Մերջան — Բուստ

⁽⁴⁾ Զուռ — Երկար մետաքսանման մազերով այծ

⁽⁵⁾ Բեր — Ոչխարի ցերեկային հաւաքատեղի, կաթ
կթելու նպատակով

III

Լեռներու վրա գիշերը կիջնէր
Ակունքով բանւած ծածկոցի նման .
Խշշալէն անուշ՝ գետը կը հոսէր —
Լուսնի տակ փակւած արծաթէ պարան :

Մի ժայռի տակին հօտը մակազած՝
Ու հսկա շներ կարգած պահապան՝
Հովիւն ու Ջարոն մէկ մէկու դիմաց
Կըսէին գրայց ու երգ գեղջկական :

Հովիւը քիկնեղ մի ծեր էր բարի՝
Սարերու վրա իր կեանքը ապրած —
Սարերու նման սէգ ու վիթխարի՝
Հագար փոքորիկ ու փորձանք տեսած :

Իսկ Ջարոն ելած էր որպէս չինար —
Հագիւ աղւամագ բուսած երեսին .
Թէեւ հովւի պէս չէր ապրած երկար —
Բայց շատ գրկանք էր եղած իր բաժին :

Ունէին անոնք սրինգ հովւական
Որպէս մեղուքեան եւ վշտի ընկեր .
Եւ աղբիւրներու ջինջ ջրի նման
Սրինգէն անոնց սիրտը կը հոսէր :

— Հովիւը որ կա, Ջարո՛, որդի ջան,
Զրկւած գիւղացու պաշտպանն է ու հայր . —
Յոգնած մշակին նա է կուտա քան,
Կը տանի հօտը նամբէն լալագար :

Շուրջըդ գագա՛ն է, գող ու բռնակալ —
Աչքը գեղջուկի ոչխարին տնկած .
Անոնք համարձակ կամ դարանակալ —
Մեր վրա կրնան յարձակիլ յանկարծ :

Բայց քանի հովիւն ուժ ունի եւ կեանք —
Նա հօտը անվախ պաշտպանէ պիտի .
Նա պիտի յիշէ խեղներու գրկանք
Եւ ֆաջ ու հպարտ կուելով մեռնի : —

Կը պատմէր անվերջ կռիւ ու արկած
Սարերը նետւած չարֆաջ իր կեանքէն .
Մինչեւ որ ծաղկէր ոսկի լուսաբաց,
Եւ հօտը ելնէր ծաղկագարդ նամբէն :

Կը բաժնէին անոնք կարօտով՝
Ինչպէս միաւօր գառնուկն ու մաքին .
Սրինգն ածելով՝ ծաղկուն արօտով
Նորէն բերելու հօտն բերատեղին :

53287-66

IV

Սարի գառ լանջին գիւ՛ղն էր կծկւած —
Գետնափոք տնե՛ր — տրտում եւ անհաց .
Գիւղը՝ լա՛ց, արիւն — գիւղն էր տառապանք ,
Ուր օրը սարսափ՝ եւ կեանքն էր գրկանք :

Տաշւած քարերէ՛ մեծ բերդի նման՝
Ժամն էր բարձրացեր տիրող ու դաժան .
Այնտեղ Աստուծո կամֆովն անյեղլի՛
Տէրտէրը կօրհնէր լուծը իշխողի :

Եւ գիւղի վերեւ, մի բլրի կատար
Բեկի մեծ տունն էր կանգնեւ վեհափառ —
Շէն ու ահագին, բարիքով առատ՝
Խեղճ գիւղի վերեւ բազմեր էր հաստատ :
Տո՛ւն չէր այն կարծես — պատիժ անվախնան՝
Գիւղացու մէջքին նստած անբաժան .
Եւ որպէս վիշապ ծածկեր էր արեւ՝
Ելած աղբիւրի եւ կեանքի վերեւ :

Ագահ մի տոհմ էր տունն այդ ժառանգած
Եւ գիւղն ու դաշտերն այդ լայնատարած .
Դառըն կը դատէր մի ողջ ժողովուրդ
Պահելու համար տունն այդ անյագուրդ :

Ծնած առաջին գառը — բեկին էր,
Բեկի՛ն էր հարսի առաջին գիշեր .
Անո՛րն էր բերքի մեծագոյն բաժին
Եւ շատն ու ընտիրն բուրդին ու գաժին⁽⁶⁾ :

Թի՛ւ, համբանք չունէր հօտն անոր անծայր .
Անո՛րն էր ջուրը եւ արօտն ու սար,
Ցորենի արտերն հարուստ ու յուռթի —
Իսկ գեղջկին միայն հողերն անջրդի :

Այդ գիւղը ունէր երկու ժողովուրդ —
Մէկը՝ հայ գեղջուկն ու միւսն՝ անբախտ քուրդ .
Երկու՛ն ալ տեսած գրկանք անյատակ՝
Վայրագ տէրերու բիրտ կրունկի տակ :

Երբոր հանդիպէր գայլ, գոզ կամ ասկեար՝
Քու՛րդ եւ կամ թէ հայ — բնաւ հարց չէր տար .
Երկու՛ն ալ գրկւած, թշւառ գիւղացի —
Վերքերով հարուստ եւ առանց հացի :

Եւ տէրտէրն ու բեկն ու ռեսն ու մոլլան
Կըսէին երգեր վրէժի ու արեան .
Որպէս զի համայնքն այդ խեղճ ու անհաշտ
Դառնար կեղեքման լայն ու պարարտ դաշտ :

Շարունակ կախւած մէկ մէկու դէմքէն,
Նո՛յն վերքն ստացած նոյն անգուրք ձեռքէն՝
Չէին գիտեր թէ ո՞րտեղէն, ի՞նչպէս
Այդ ոխն էր դիզւեր Արնոս սարի պէս :

⁽⁶⁾Գաժ—Չուռ այծի մետաքսանման մազը

V

Բերն էր իջեր ոչխարն արդէն
 Կանաչ մամբէն, գառ արօտէն .
 Գիւղէն հասան օրօր — շորոր՝
 Հարսն ու աղջիկ — մի խումբ բերւոր⁽⁷⁾ :
 Բա՛րկ էր արեւ, մամբան՝ երկար —
 Փուշ ու փռշի — կածան ու քար .
 Եկան նստան ջրի ափին —
 Գլգլան ջրի երգին, ծափին :

Հնչեց փողը, զնգաց ծիծաղ
 Բերւոր խմբէն՝ երգեր ու խաղ .
 Եւ գոգանէն, խոտնոցներէն
 Տղաքն եկան թրվապէն :
 Եւ շուրջպարի ելան բուր —
 Աղջիկ, տղա մուրադաւոր .
 Այնտեղ, սարի ազատ լանջին
 Մտիկ տալով սիրո կանչին :

— Մի քելի բոբիկ,
 Եարո՛ ջան,
 Փուշ կելնի տոտիկ,
 Եարո՛ ջան .
 Սարերու ծաղիկ,
 Եարո՛ ջան,
 Դո՛ւ ես խորտիկ,
 Եարո՛ ջան :

— Ոչխարն է բերին,
 ա՛յ տղա,

Կթեմ թուխ մափին,
 ա՛յ տղա,
 Տանեմ սիրողին,
 ա՛յ տղա,
 Հնձուր էն տղին,
 ջա՛ն տղա՛ :

— Երթամ իստամայլ,
 Եարո՛ ջան,
 Բերեմ մի ջուլտ սօլ⁽⁸⁾,
 Եարո՛ ջան,
 Հագնես, երթաս բեր,
 Եարո ջան,
 Տոտիկդ չ՛արուներ,
 Եարո ջան :

— Տրեխ կը հագնեմ,
 ա՛յ տղա,
 Լաչակ կը թալեմ,
 ա՛յ տղա,
 Հինա կը դնեմ,
 ա՛յ տղա,
 Քո բոյին մեռնեմ,
 ջա՛ն տղա . . .

Կաթ կթելու կը նստէին՝
 Կթոցի մէջ բռնած լուսին,
 Երբոր զնգուն ձայնով Ջարոն
 Կերգեր յուզիչ «բերիվանոն» :⁽⁹⁾

— Բերւոր աղջիկ, մաքալ աղջիկ,
 Դու վառ արեւ ու ծիծաղ ես
 Լէ լէ լէ լէ լէ լէ լէ :

Բերւոր աղջիկ, շորոր աղջիկ

Հերիք սիրտըս բռնած դադես,
Լէ Լէ Լէ Լէ Լէ Լէ Լէ . . .

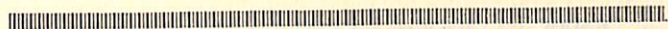
Բերւոք աղջիկ, ցանչւոք աղջիկ,
Հաւք ես անհաս, բոցէ կարօտ
Լէ Լէ Լէ Լէ Լէ Լէ Լէ . . .

Բերւոք աղջիկ, ցազան աղջիկ,
Ես քեւ առնեմ քոնեմ քո մօտ.
Լէ Լէ Լէ Լէ Լէ Լէ Լէ . . .

(7) Բերւոք—Բեր գացող աղջիկ — կաթնաղջիկ

(8) Սօլ—Տեղական կարմիր կօշիկ

(9) «Բերիվանէ» — Գրգական հովերգութիւն բերւոք
աղջկա մասին

VI

Զարոն կը սիրէր մի շքեղ աղջիկ —
Աղքատ մի քրտի դուստրը գեղեցիկ .
Եւ այն սարերու եղնիկի նման
Թուխ աչքեր ունէր ու շնորհի՛ք՝ Զէյլան :
Գիւղը ամեն մարդ այդ բանը գիտէր
Թէ հայը քրտի աղջիկն է սիրէր .
Կրտինն գիւղին փորձանք պիտի գար
Եթէ չի դադրէր սէրն այդ խելագար :
Եւ պառաւ Սանամ օր ու իրիկուն
Զերմ խնդիրք կընէր հայու Աստրծուն,
Որ խենթ Զարային խելի ու շնորհիք տար
Եւ նա անպատիւ այդ սէրը մոռնար :
Իսկ ծերուկ Զնդին՝ անխօս ու մռայլ՝
Հեռու իր հանդը կերթար ծանրաբայլ .
Որ այն ապերախտ հողէն ու ժայռէն
Հանէր ճմեռուա իր խեղճուկ պարէն :

Երբ կուգար պայծառ ու շոգ միջօրէն՝
Կերն առած շալակն ու շորորակն
Հանդը կը հասնէր շոգշողուն Զէյլան .
Որ հօր աշխարհն էր օրն ու ապագան :
Զնդու սէրն այնքա՛ն մեղմ էր ու քնքուշ
Ինչպէս վարդերու բոյրը փաղափուշ .
Եւ իրեն նետած այնքան քուփ ու մուր
Իր սրտի խորքը քաղած նա ամուր՝
Մի ժպտով այնքան ջերմ ու դիւրեկան
Որքան հեռացող արեւը աշնան՝
Կապառէր տակաւ Զէյլայի դիմաց
Դեռ մահուա ճիւղը գլխին չի մաղած .

- Բարո՝⁽¹⁰⁾, մթներ ես ամպոտ օրւա պէս .
Ի՞նչ ցաւ է արդեօք որ կը տանջէ քեզ .
- Հասեր է կեանքիս տխուր մայրամուտ
Ու սրտիս պատեր է քախիծն ու մութ :
- Այդ մեր բոլորիս ուղին է դաժան,
Ի՞նչ է քո ցաւը, ըսէ, բարո ջան .
- Ինչպէս չի տխրի քո անբախտ բարոն՝
Դարձեր ենք գիւղի մենք բերնի ծամոն :
Դու քրտի աղջիկ — նա հայի տղա
Եկուր այդ սէրէդ վազ անցիր, Ձէյլա՛ :
- Թէ հայն ու քուրդը մօրմէ չ՞են ծներ .
Նոյն ջուրն ու հողը մեզ չ՞են սնուցեր .
մէկտե՛ղ ենք աներ նո՛յն արեւին տակ .
Լացեր ենք մէկտեղ եւ ըրեր կատակ,
համեր ենք յանախ միեւնոյն քաւէն,
Կծեր նոյն խնձոր մէկ մէկու ձեռքէն :
- Բայց նա գեղվո՛ւր է — իսկ դու մուսուլման . . .
- Թող այդ մտածեն տէրտէրն ու մոլլան .
Յիշիր մօրս մահը այն ձմրան բուքին .
Եւ մի սեւցներ քո անպարտ հոգին :
Ի գուր մենք լալով դռնէ դուռ ընկանք —
մեռեր էր մայրս — եւ չկար պատանք .
Եղբայրդ անգամ ծաղրեց մեր ցաւը .
Ո՛չ ոք մեզ տաւ այդ թիգ կտաւը :
- Ձէ՛յլա, մի դպիր այդ անբուժ վերքին,
Մի՛ բանար քաղւած այդ խոցը կրկին :
- Դուրսն էր սաստիկ բուք ու տուճն՝ անկրակ —

Կը դողայինք մենք եւ ձէքի նրագ,
Երբ Ձարոն եկաւ տժգոյն եւ յուզած .
Նա փորձեց խօսիլ ու բուռն հեկեկաց .

«Անբաժին եկար — կերթաս անպատանք —
«Գո ետեւ քողած միայն տառապանք . . .»

Ըսաւ եւ սեղմեց բռունցքն իր հուժկու
Կարծես երեսին մի գոռ քշնամու .
Վար դրաւ ապա կտաւի կապոց —
Գնա՛ց — ու սրտիս մէջ վառեց մի բոց . . .
Նա ձմրան ցրտին անշապիկ մնաց,
Որ մայրս գերեզման չերթար նախատած .
Նա այն գեղվուրն է, այն սարի չորան
Այն շքեղ Ձարոն — իմ եարն անմահն :

Իմ անբախտ մայրը միշտ ինձի կըսէր —
«Երանի Ձարոն քո եղբայրն լինէր» :
Բայց ես բախտաւոր եմ հազար անգամ,
Որ նա ինձ եղբայր չէ կամ ազգական .
Այլ իմ վառ սրտի մէկ հատիկ սիրած
Եւ քաջի նման իմ սրտին տիրած .
Թէ մեր դէմ հանէք ամբողջ մի բանակ —
Նորէն մե՛նք պիտի տանինիք յաղթանակ . . .

- Մեռնիմ աչքերուդ, դու մի՛ լար Ձէյլա,
Մօրդ գերեզման քող լինի վկա,
Ո՛վ ինձ չար խօսի ձեր սիրտ մասին
Ինձ հետ հող պիտի դնեն միասին :
Ապրի՛ ձեր սէրը, եղէք բախտաւոր,
Եղէ՛ք դուք անխոց, եղէք միշտ հօգր,
Եւ ձեր վառ սիրով քող որ հայն ու քուրդ
Դառնան սրտակից երկու ժողովուրդ :

(10) Բարո — Բրդէրէն հայրիկ

VII

Գիշերն էր ձգւեր թովիչ ու պայծառ՝
 Արնոս սարերուն՝ աստղահիւս կամար .
 Այնտեղ , մի գլգլան աղբիւրի ակին
 Գիւղի հայ մեծերն հաւաքւեր էին :
 Եկեր էր հայդուկ մի խումբ գինավառ՝
 Գիւղի հայերը զինելու համար .
 Եկեր էր ռեսը , տէրտէրն էր եկեր —
 Այնտեղ էր գիւղի ամեն ազգասէր :

Խմբապետն ելաւ փափախը գլխին՝
 Եւ ուսէն կախած շողշողուն մոսին .

- Եղբայրնե՛ր , կանչեց , դեռ քա՞նի տարի
 Գագան թիւրքին ձեռք մենք մնանք գերի :
 Ռուսներն ու բուլղարն , յոյնն ելան ռոտի ,
 Փշրեցին լուծը արիւնտո թիւրքի .
 Լոկ մե՛նք մնացինք գերի ու թշւառ՝
 Մեր ինչքն ալ թողած քողերուն աւար :
 Զարկինք Խանասոր , թունդ ելաւ Սասուն ,
 Աշխարհը հնչեց հայդուկի անուն .
 Մենք ուժով առինք բանկը Օտոման —
 Հայերուս հոչակ ցնցեց Եւրոպան :
 Ռոտի կը կանգնին Մո՛ւշ , կարին ու վան ,
 Ըռուը կուգա մեզի օգնութեան .
 Եւ մեր քաջերու արդար արիւնով
 Կառնենք Հայաստան ծովէ մինչեւ ծով :

Յուզմունքի ծով էր որ ելաւ կարծես .
 Կուրծքերն ուռեցան մէկ մէկ սարի պէս .

Տէրտէրն յուսավառ եւ ջերմ կաղօթէր ,
 « Հայի Աստու՛ծը ձեզ պահէ , քաջե՛ր . . . »

Եւ շարունակեց հայդուկը կրկին .

- Քսա՛ն հրացան ձեր գիւղի բաժին —
 Թող եզներ ծախէ , ով որ եզ ունի ,
 Ոչխար թող ծախէ , ո՛վ որ ե՛զ չունի ,
 Թող ցարե՛ն ծախէ , ով չունի ոչխար
 Եւ գնէ իրեն մի գէնք փրկարար .
 Զեր հոգուն մեռնիմ , ձմեռը չեկած՝
 Թող այս իմ պատուէրն լինի կատարած :
- Դո՛ւ անհոգ կեցիր , հերոս անվեհեր ,
 Զայնեցին ռեսը , քաջերն ու տէրտէր ,
 Կեցցէ՛ հայ բանակն ու ազատութիւն ,
 Կեցցէ՛ հայոց մեծ յեղափոխութիւ՛ն . . .
- Խմբապետ՛ , ըսաւ հովիւն ալեւոր ,
 Դպրոց չեմ տեսած եւ չեմ կարդացաւոր .
 Գուցէ ա՛յդ է որ խելքս չոքանի
 Զի հասնիր երբէք այդպիսի բանի :
 Երկի՛րն այս , որ շատ , շա՛տ հին ժամանակ
 Հայոց արքայի հողն էր անփանակ ,
 Հիմա կը պահէ երեք ժողովուրդ —
 Մէկը՝ մեր հայը եւ տանիկն ու բուրդ :
 Կըսես որ ծանր է լուծը օսմանի ,
 Որ մենք կը դատենք — թիւրքը կը տանի .
 Բայց ես տեսեր եմ — ամենքն են թշւառ —
 Ո՛վ որ գեղջուկ է եւ գրկած ռեմջրար :
 Կը տփան ծանր հարկի , պարտքի տակ —
 Բոլորն անօթի եւ ձեռքը դատարկ .
 Մինչ անոնց անվերջ արիւն — քրտինքէն
 Հանդերը կարմիր կակաջ հագեր են :

Մէ՛կ է մեր տափը, մէ՛կ է մեր վարը .
Մէ՛կ է մեր ցարը — մէ՛կ է մեր մարը,
Ինչո՞ւ վեր առնենք գէնք մէկմէկու դէմ .
Ինչո՞ւ մենք վառենք նոր կոխու ու քէն :
Մեր քշմամին են բեկն ու հողատէր —
Տանիկ մեծաւորն ու հայ փողատէր .
Իսկ ամեն ազգի մշակն ու ռենջրար —
Մեզ՝ գէնքի ընկեր ու դատի՛ եղբայր :
Որի՞ն է երկիրն ու որի՞ն կուտաք .
Մեր ինչի՛ն են պէտք տէրութիւն եւ փառք —
Երբ նորէն մտած քրտինք ու արիւն,
Նոյն հա՛րկն պիտի տանք մեր հայ տէրերուն :
Մեծերու կոխի՛ն է այս, իմ աղբեր,
Բռներ մեզ խեղներս ալ մէջն են քաշեր —
Որ ի՛նչ է ելնենք ու ջարդենք զիրար
Տէրերու շահի եւ փառքի համար . . .

Լոնց Հովիւր . իր պարգուկ խօսքեր
Դաշոյնի նման ումանց էր դպեր .
Խմբապետն՝ կրֆէն յուզած կը դողար .
Իսկ ռեսը տեղէն ցատկեց դողահար .

— Աւօք քեզ, հովի՛ւ, ներմակ մագերուդ .
Աւօ՛ք է, քեզի պահիր այդ լեզուդ .
Պատրաստ ունեցիր գառան խորոված —
Ճշաց ռես Յովան սաստիկ կատաղած :

Շա՛տ շատեր կային ծեր հովիւն հաւան .
Բայց վախէն չելաւ մէկ ծպտուն ու ճայն .
Զարո՞ն էր միայն որ անվախ գոռաց .
«Ճիշդ է մեր հովիւ ամեն մէկ սասած —
Աւօ՛ք մեր ռեսին, եւ ավօք անոնց,
Որ այստեղ կտրեր են կրակ ու բոց .
Իսկ բեկի առաջ կը դառնան կատու
Քանդելու համար տունն անտէր մարդու :

— Լոխ՛ր, սրիկա, լոխ՛ր անգամ .
Այդ անգուսպ լեզուդ կտրել պիտի տամ .
Դո՛ւ քրտի աղջկա լկտի սիրահար,
Դո՛ւ անօթի շո՛ւն, դու անխելք տաւար . . .

Զարոն վեր ցատկեց առիծի նման .
— Կը պատռեմ, ըսաւ, այդ աղտոտ բերան .
Դո՛ւ վախկոտ ըստրուկ եւ լիքը կեղեքող,
Դու բեկի արնոտ ձեռքերը լգող . . . :

Մէջտեղ նետեցան հովիւն ու տէրտէր .
— Տեղդ նստի՛ր, Զարո, տեղդ, տնաւեր .
Ախրըր նա ռեսն է եւ զարի՛քն առած .
Ի՛նչ ես գազանի նման գազազած :
Զարոյին այդպէս մի խօսիր, այ ռես .
Կատաղի է նա վարար գետի պէս .
Աչքին չերեսար ո՛չ մարդ, ոչ գազան
Երբ կուի ելնէ այդ սարի չորան :

Դադրեցաւ վէճը. բերին խորոված,
Կարագ, մեղր ու սեր եւ քարմ լավաշ հաց,
Ճառեր խօսեցան, իդձեր խանդավառ՝
Հայոց աշխարհի «մեծ օրս» համար :

Իսկ բարի հովիւն այժմէն կը տեսնէր
վազու արիւնոտ, անմիտ կոխներ .
Թշուառ հայն ելած սոված քրդի դէմ —
Դիակ եւ մոխիր եւ արցունք ու քէն :

Եւ իրեն քուս, որ այդ խորոված
Մեռելի մի՛ս էր իր առջին դրած .
Ինքն ալ մի անարգ, անխիղճ մարդասպան —
Սարսափէն գլխին քաշեց իր արան . . .

VIII

Յուլիս է․ պտղի եւ տապի շրջան,
Երբ երկինքն է վառ հնոցի նման,
Եւ շոգ ձորերու միջով Շատախի
Կը ծփա հունձֆը եւ պատրաստ քաղի :

Արտերն ոսկեվարս, հովերէ ծածան՝
Գետափէն ելեր են մինչեւ կածան .
Ու ծայրն են քառեր բարձր դարերուն
Կորեկի ոսկի արտերը ծփուն :

Հանդերն են նախշուն՝ գորգի պէս շքեղ՝
Շուրջը՝ ծառերու գմբխտի հեղեղ,
Եւ գետն, որ խոով եւ որոտածայն
Կը հոսի ահեղ բողոքի նման :

Երբ ծղրիքներու երգը գրնգուն
Հնչեց արտերէն դեղնած հասկերուն,
Նորէն՝ յուսավառ եւ առանց հացի
Հնձելու ելաւ ամեն գիւղացի . . .

IX

Մութ էր․ տակաւին հաւը չէր խօսած .
Երբ դավուլ-գուռնան հնչեցին յանկարծ .
Արքնցաւ նիրհող գիւղը ցաւատանջ —
Արտին ծանրացած ցաւ ու մզաւանջ :
Դեռ նախիրն անգամ սարը չի գացած .
Դեռ ժամհարն ժամի դուռը չի բացած
Արդէն գիւղն ամբողջ ինկեր էր մամբա —
Բեկի հանդը կար այդ օր գուրբար ⁽¹¹⁾ :

Հասուն հասկերու մի ծով էր անծայր .
Որ անոնց դէմը մեղմով կը ծփար .
Աղջիկ ու տղա, կին ու տղամարդ
Պիտի հնձէին Ազիզ բեկի արտ :

Այդ ստրկական անխախտ մի հա՛րկ էր,
Որ գեղջուկն հնուց միշտ վնարած էր՝
Հազար տեսակի տուրֆի հետ մէկտեղ՝
Իր գոռ ու գազան տէրերուն ահեղ :

Որպէս զի հունձֆը աւարտէր արագ
Երկու քեւ կային եւ երկու՝ բանակ,
Որոնց միջեւ բեկն եւ անարգ իր տունն
Ստեղծեր էին կատաղի մրցում :

Գիւղի ջոջերն ալ հայ — քուրդ հաւասար
Կուգային վառել ցեղային պայքար .
Թէ ո՛վ կը հնձէ իր բաժինն առաջ,
Ո՛ր ազգն է մարպիկ, ո՛ր մէկ ազգն է քաջ,

Իսկ անոնք — գրկած այդ գոյգ ժողովուրդ —
Կողոպտուած հայը եւ խարած այն բուրդ,
Մըցման կելնէին ճիւղերու նման,
Կամ ինչպէս մի գոյգ գումէշներ կուան :

Կերգէին անվերջ դավուլն ու գուռնան .
Մինչդեռ բեկն ու ռես, տէրտէրն ու մուլան՝
Բազմած ծառերու հանդարտ շուֆին տակ՝
Կընէին գրոյց եւ խաղ ու կատակ :

Արեւը հուր էր եւ օրը երկար .
Ու կը հնձէին անոնք անդադար .
Յոգնած նւագէ, յորդորէ զգւած՝
Կը հնձէր անդուլ ամբոյսն այդ անհաց :

Բեկը կայցելէր երբեմն բուրդ բաժին,
Որոնք քրտնաթալս եւ միշտ անբաժին՝
Ծառայեր էին վայրի տէրերու
Ջէննէքի համար որ շատ էր հեռու :
Երկիրդած գլուխ կուտային բուր
Երբոր երեւնար գոռ բեկն ալեւոր .
Որ ի՛նչ է իրենց այդ կեանքը դաժան
Չի դառնար դժբախտ մի հագար անգամ :

Հայերուն կերքար բեկը ողորմած .
Անո՛նք միշտ խոնարհ եւ ահաբեկած,
Լուռ կը դատէին — դառն ու քրտնաթոր —
Միա՛յն բեկն իրենց չի նայէր խոժոռ :

Եւ կը հնձէին հրդեհի նման,
Որպէս բարձրացող հեղեղը յորդան —
Այն սարսափավար երկու ժողովուրդ —
Մէկը՝ հայ գեղջուկն ու միւսն՝ անբախտ բուրդ :

Հասկերու ծովը ետ ետ մղեցին

Եւ ելաւ դեղին մի մարգագետին .
Ո՛ւր ոսկի մի հօտ փուած կարածէր —
Խարտեաշ հասկերու հօտը բոցահեր :

Նոր Զուրարա կար վաղն ալ ռեսի արտ .
Յետո՞ Աստուծո՞ համար մանաւանդ .
Մինչ հունձֆի պայծառ արեւն հրահեր
Կայրէր գիւղացու հասունցած արտեր :

Երբ աստղերու հետ տուն կը դառնային .
Ալեւոր Ջնդին ըսաւ Զեյլային .

— Ի՛նչ ողորմելի ստրուկներ՝ ենք մենք
Որ այս ամենը անխօս կը տանենք :
Երկու ժողովուրդ ենք — երկու՝ բանակ .
Նո՛յն տիրոջ էլու, մէկմէկու՝ ներհակ .
Ու մեր տանջանքէն, քաղցէն կատաղած
Ժանիք ենք սրեր իրարու դիմաց :

(11) Զուրարա — Բռնի, անվճար համայնական աշխատանք

X

— Բո աջին մեռնիմ, գթա՛ ինձ, տէրտէ՛ր,
 Ես օր ու գիշեր կրակն եմ ինկեր,
 Ու կը խորովիմ, շամփուրն եմ գարկւած .
 Ո՞ր մեղքիս համար ինձ պատժեց Աստուած :
 Դուռ ու դրացուն եմ ծաղր ու ծանակ,
 Ամբողջ աշխարհի առջեւ՝ խայտառակ .
 Չարը անցեր է որդուս առջեւէն
 Եւ նա վագ չի գար այդ յիմար սէրէն :
 Տէրտէ՛ր, դո՛ւ խօսիր անօրէն տղիս .
 Այս բարկ կրակէն ազատիր հոգիս .
 Յիշեցուր գեհեմն ու կայրի կարաս,
 Կամուրջը մագի եւ գետն փրփրավագ :
 Գուցէ վախեանա եւ թողնէ իր եար,
 Եւ նոր օր ծագի իր խեղն մօր համար,
 Ու բաց մակատով ես դուրս գամ նորէն՝
 Առանց կարմրելու հայէն ու քրդէն :

Ու ռեսին գնաց ցաւատանց Սանամ .
 Եւ պետին հայոց յեղափոխութեան,
 Որ երթան խօսին իր գծւած տղին —
 Որ թողնէ սիրո այդ մոլար ուղին :

Իսկ Ջարոն այդ սէգ սարերու նման
 Մնաց անյողողող, մնաց անսասան .

— Ես ո՛չ չարչի եմ եւ ո՛չ վաշխառու .
 Մանկութեանս սէրը չեմ հաներ ծախու . . .

XI

Բերուրներն վաղուց գիւղն էին դարձած,
 Գառները հեռու արօտներ ելած,
 Եւ կախւեր էին շուքերն իրիկւան
 Հին հէֆեաթներու դեւերու նման :

Մի ծայռէ բխող աղբիւրի ափին
 Նստեր էր Ջարոն՝ սրինգը բերնին .
 Եւ այն կարկաչող ջրի պէս վնիս
 Կը հոսէր անոր երգը մարգարիս :

— Երգըս ձեզի, մարմանդ հովեր,
 Հեւքըս ձե՛զի, կանաչ սարեր .
 Ձեզ, արօտներ եւ մատղաշ ջո՛ւր,
 Ձեզ, գառներու հօտըս գրգուր :

Սիրտըս հո՛վ է, սիրտըս ծո՛վ է,
 Սիրտս անբջա՛նք, անհուն թո՛վ է .
 Սիրտըս ծի՛լ է, վառ փթթեր է,
 Սիրտս նունուֆար, անմեռ սէ՛ր է :

Հայրենի սա՛ր, գառ բազմեր ես,
 Ջրիդ երգով ինձ կը կանչես .
 Ես արծի՛ւ եմ սիրո թեւով —
 Թռնեմ երթամ իմ եարիս քով :

Օրօ՛ր գառներ, օրօ՛ր սարեր,
 Մրտիս մի նոր օ՛ր է ծագեր .
 Երբ մութն իջնէ, լո՛ւ աշխարհ՝
 Սիրտըս երգեր ունի պայծառ :

— Զարո՛ն՝, ա՛յ Զարո՛ն՝

— Հէ՛յ ջան, է՛յ Զէյլա՛ւ . . .

Զֆացեր էին շուքերն իրիկւա .
Ու գով մթնշաղն իջեր էր մեղմով
Որպէս բուրմունքի, գգւանքի մի ծով :

Եւ անոնք ինկան գիրկը մէկմէկու՝
Ինչպէս հողմավար թռչուններ երկու,
Որոնք ահաւոր փոթորկէ մը վերջ
Կողջունեն գիրար հարաւ դաշտի մէջ :

— Նստիր իմ Զէյլա — իմ յոգնած եղնիկ,
Եւ թող գրնգա քո ոսկի ձէնիկ .
Եւ ապրիմ սիրո քաղցր անջանք —
Մոռցած եւ աշխարհն ու օր ու տանջանք :

— Զարո՛, իմ հօր, չինարի ծառ ես,
Դու արեւի պէս վառ ու պայծառ ես .
Թող դնեմ գլուխս այդ թիկնեղ ուսիդ
Եւ մտիկ ընեմ դիւքական երգիդ .
Ինձ շա՛տ են տանջեր լեգուները չար .
Ա՛յ շատ են դաղեր սիրտըս չարաչար .
Կուգեմ ես մոռնալ մի պահ ամեն բան —
Անվերջ թուփն ու մուրն ու լացըս դաժան :

— Կարգ չէ այս, Զէյլա, այլ հոտած դիակ,
Լացի ու արեան մի նեխած գետակ,
Ուր տեղ անուռով կրօնի, ազգի
Բաժներ են աշխարհն անթիւ բանակի :
Որ անոնք առնեն գէնք մէկ մէկու դէմ,
Որ անոնք գիրար ատեն ու ջարդեն,
Եւ շւայտ ապրին մեր տէրերն ահեղ՝
Ծաղրելով մեր ցան ու արեան հեղեղ :

Ես դուրս պիտի գամ բուռն եւ համարձակ,
Ուր կա գիւղացի, բանուր կամ մշակ,
Եւ ըսեմ անոնց՝ իմ ջան, իմ աղբեր,
Ինչո՞ւ միմեանց դէմ կուի էք ելեր :
Ի՞նչ է մնացեր որ պիտի բաժնէք —
Լոկ լաց ու գրկանք եւ շոթա ու վէրք .
Մոռնանք մենք ծամը, մոռնանք մենք ջամին
Եւ մի քար ընենք մեր անտէր ջանին :
Զէ՛ որ մենք միայն գրկանք ենք տեսած,
Դառնն աշխատած ու դատարկ նստած .
Թէ որ սրտով ենք ու քաջ տղամարդ —
Մեր տէրերու դէմ պիտի վարենք մարտ :

— Զարո՛ իմ կտրին, քեզ ողջ չեն թողներ,
Քո բուրդը քամուն կուտան այդ շներ .
Ես ալ կը մնամ սգաւոր ուրու
Զարդւած դիակիդ վրա ողբալու :

— Մի լար, իմ Զէյլա, մի լար իմ անգին,
Խեղճի պիտի գա ռենջբարն իր կարգին .
Եւ կուռ շարքերով ու միախորհուրդ՝
Պիտի ազատե ամեն ժողովուրդ :

Բայց Զէյլան կուլար բուռն ու անխնա
Կարծես իր հարի դիակի վրա .
Կուլար, կանիծէր կարգերն այն յիմար,
Ու սէրը անգամ տանջանք էր անար :

— Յիշիր դու անյաղք Դաւիթը Սասնա .
Զրկւած եւ անհող գիւղացին է նա,
Որ պիտի գարնէ թուրն իր կայծակին
Մեր գոռ տէրերու յանցապարտ կրծքին :

XII

Քաղը վերջացաւ . կալի շրջա՛նն էր .
Հեռու սարերէ, արտերէ անբեր
Գեղջուկն իր բերքը կալ բերաւ մէջքով
Մի կտոր հացի պայծառ տեսիլով :

Նկեր էր արդէն ահարկու շահնան⁽¹²⁾
Ժողւելու մնշիչ հարկը տէրութեան .
Հոն էր Ազիզ բեկ, անսիրտ վաշխառուն,
Տէրտէրն ու հայոց յեղափոխութիւն :

— Կերգէր կալէ կալ գրկւած գիւղացին .
Կան արի, ա՛յ եգ, մեռնիմ քո կանին .
Երբոր կալն ելնի — ինծի թող ցորեն,
Յարդն ալ կը պահեմ քեզ ձմրան պարէն :

Կա՛լն էլաւ . շահնան տարաւ տասնին մէկ .
Երկուքն ալ տարաւ անսիրտ Ազիզ բեկ .
Մէկին տեղ երեք առաւ վաշխառուն .
Բաժին մ'ալ տւին անյայտ աստրծուն :
Խմբապետն եկաւ ու գէնֆի հաշիւն
Առաւ այն բերքի մնացած բաժին .
Կալին մէջ միայն հոգս ու յարդ մնաց,
Եւ անհուն թախիծ եւ օրեր անհաց :

Նա՛, որ յուսավառ հողերն էր հերկած,
Գիշերներն անքուն իր ցամփն էր պահած,
Հասկերն էր օծած առատ քրտինով —
Տուն դարձաւ անյոյս եւ դատարկ ձեռքով :

Դեռ ձիւնը չեկած — քաղաքի մամբան
Պիտի նետուէր նա հառաչի նման .
Ու գրաստի պէս նա ձմեռն ամբողջ
Պիտի ծառայէր հասած բիրտ տիրոջ —

Որ առկայծ վառէր նրագն իր հէգ տան .
Ականջին չի գար ողբը իր կնկան .
Ու կանուխ գարնան նորէն երթար հանդ .
Ի գուր վատնելու իր ուժն ու եռանդ :

(12) Շահնա — Կառավարութեան կողմէ բերքերու
հարկահաւաքը

XIII

Դարբին Ավոն շա՛տ հող ունէր,
Եզ ու ջորի եւ ոչխարներ .
Ունէր հազար մեղրի փեթակ,
Քա՛նի հոտազ, քա՛նի մշակ :
Շուրջը ունէր եօթը որդի՝
Շքեղ որպէս ոսկի գօտի .
Եւ սալն անոր միշտ կը զնգար
Կռելով խոփ, բահ ու մանգաղ :

Նա՛ էր միակ վարպետ դարբին
Մի քառասուն գիւղի միջին .
Շա՛տ յարգ ունէր, անո՛ւն ունէր —
Մեծ համբաւի ու ոսկու՝ տէր :

Ու մէկ հատիկ աղջիկ ունէր՝
Ծաւի աչքով ու շիկահեր,
Պահւած աչքի լոյսի նման
Ինչպէս բարդի ելած փարթամ :

Անոր տան մօտ՝ խարխուլ, թշւառ՝
Քուրդ Հասոյի խրնիթը կար .
Կինը — Խաչէն ալ հացբերան
Գործերն կընէր Ավոյի տան :

Եւ Ռաշիդը — փոքր տղան —
Մօր հետ կուգար իբր օգնական .
Ու Մարոյի հետ անդադար
Երգ կը կանչէր ու կը խաղար :

Նա ձայն ունէր մեղրածորան՝
Յորդ ջրերու երգի նման .
Կերգէր վեպեր — «Լէյլի-Մէջնուն»,
«Խաչագարէն» ու «Սասնա տուն» :

Անոր յառած անհուն աչքեր՝
Մարոն յուզած մտիկ կընէր .
Թէ ի՛նչ քաջ էր այն մրայոն
Շքեղ հեծեալն՝ Սիամանթոն :
Կամ ի՛նչ մեծ էր Մէջնունի սէր,
Որ Լէյլային սպասեր էր
Վարդավառէն մինչեւ գարուն
Լնի ափին՝ անհաց, անտուն :
Կամ ոնց հեծած հրեղէն ձին,
Ջեռքը բռնած թուր — կայծակին՝
Սասնա Դաւիթ կուի կերթար
Խեղճ գիւղացու դատի համար :

Ա՛յ, մանկութիւն դու լուսաթել,
Արծւէն՝ արագ, հովէն՝ թեթել
Կանցնիս կերթաս անվերադարձ —
Խաղ ու երազ անհետ փշրած :

Վրնջան արար ձիերու նման՝
Անցան տարիներ անմեղ մանկութեան .
Բայց դեռ Մարոյի յուշերուն մէջ վառ՝
Ռաշիդի ոսկի ձայնը կը զնգար :

Իրեն կը թւէր որ վէպերն այդ հին —
Սիրով կարկաչուն, հեւճով՝ ողբագին
Ռաշիդն իրական կեանքէ էր հիւսած՝
Ցաւով ու լացով ու արիւնով թա՛ց :

Եւ ի՞նչ է սէրը — կարօտ, յիշատակ .
Յաւէտ բռնկող բոցեղէն փափաք,
Որի դէմ կրօնն ու անսիրտ տէրեր՝
Ահեղ ու անհաս պատուար են քաշեր :

XIV

Մարուն՝ հիւսած ծամը դեղձան՝
Ճակտին՝ ոսկի, վզէն՝ մերջան՝
Ժամը կերթար իր մօր կողքէն
Կափի նման շորորալէն :
Երբ մթնշաղն կիջնէր խաղաղ՝
Մարուն ժամէն տուն կը դառնար .
Լուսնակն ինչպէս սարի տակին՝
Վառ ժպիտը ազուր դէմքին :

Ու Մարոյին՝ քա՛նի մէկ մայր՝
Հարս էր ուզեր որդու համար .
Մէկին՝ «աղջիկ չունինք տալու ,»
Մէկին՝ «չենք տար աղփատ մարդու ,»
Մէկին՝ «դեռ փոքր է երախան»
Տւին վնիւնն ու պատասխան .
Եւ սեւ սրտով մամբեցին տուն .
— Տէրբոյ մեռնի , աղփատութի՛ւն . . .

Բայց հէնց եկաւ կինը ռեսին
«Տիրոջ կամքն է եղեր ըսին ,
«Որ գոյգ տներն մեր հնամի
«Լինեն սիրով եւ խնամի» :

Եւ մեծ շուքով — պարով , խաղով ,
Թէ հայ թէ ֆուրդ , երգով , տաղով ,

Սիրուն Մարտն նշանեցին
Ռես Յովանի թոթով տղին :

Եկաւ բեկը վայել փառքով .
Եկաւ, նստաւ Յովանի քով .
«Ա՛յ ռես ըսաւ, այդ ի՛նչ մալ է,
Ա՛յդ ինչ կաքաւ ու մարալ է» :

Տէրտէրն ըսաւ, «Յովան, օրհնա՛ծ,
«Տունըդ միշտ շէն պահէ Աստուա՛ծ,
«Հարսըդ նախշուն եղունի՛կ է,
«Ոսկի թեւով թիթեռնիկ է . . . »

Մուլան ըսաւ, «Գթոտ ֆէոխիվա՛,
Հգօր տունըդ կանգուն մնա,
«Ալլահն պահէ ազիզ որդիդ
«Ու չի պակսի հացը տաշտիդ» :

Գզիրն եկաւ շատերու հետ
Ողջունելու իր տէրն ու պետ .
«Թող որ անի թիւը քո տան,
«Աբրահամու ցեղի նման» :

Բռներ էր գիւղի հիմաւորց մէյդան
Բագմութիւնը մեծ՝ խեղն, գրկած դասին .
Կը հնչէր անվերջ հարց ու պատասխան
Խօսեցեալներու եւ սիրո մասին :

— Ինչո՞ւ Աւոյի աշկերտ Մեքրին,
«Աղջիկը փոքր է» ըսին, չի տւին .

— Ինչո՞ւ Բոգոյենց էն հոտալ տղին
«Աղքատի աղջիկ չենք տար» վնեցին :

— Ոսկի որ կտրի էդ ռեսի որդին
Արժէքը չունի անոնց եղբնգին . —
Մի աղքատ ռեսըքար տւաւ պատասխան .
Եւ անոր խօսքին ամբոյսն էր հաւան :

— Իմ աղբ՛ր, ըսաւ ծերունի Զնդին,
Այսպէս է հիմա կարգը աշխարհին .
Մեր ժողովրդի իմաստուն խօսքով,
«Ուլն՝ իրեն ոտքով, գառն՝ իրեն ոտքով» —

— Բայց սէրը սրտի բա՛ն է, ա՛յ Զնդի .

— Իսկ նա հարուստ է եւ ռեսի որդի .
Ու քանի դեռ կան այս կարգն ու բարբեր —
Աղքատ մարդն ունի ո՛չ պատիւ, ո՛չ սէր . . .

Ռաշիդն էր եկեր ու կերգէր յուզած՝
Հէյրան — Զէյրանի կարօտը անսանձ,
Եւ սէրը անոնց անմահ ու բուրբան
Անցեալէն փթթող ծաղկոցի նման :

— Հէյրա՛ն, Հէյրա՛ն . . .

Էն սեւ ֆարէն որ ջուր կուգա,
Է՛ն իմ սիրտն է — արիւն կուլա .
Ամպն, որ կախւեր քուլա քուլա,
Էն իմ դարտն է սրտիս վրա :

— Զէյրա՛ն, Զէյրա՛ն . . .

Դու հագարան բլբուլի պէս
Հոգուս մէջն ես բացեր պարտէզ .
Ուր քո սէրը միշտ անթառամ
Պիտի ծաղկի վարդի նման :

Այդ շքեղ ճայնը Մարոն կը կանչէր,
Մարոյի համար երգն այդ կը հնչէր.
Իսկ Մարոն գոպած հեկեկանքն ու լաց
Շարքաթի թասը ձեռքէն դրաւ ցած:

Հիւրերը բոյոր մէկ մէկ հեռացան.
Զարկաւ գիշերն իր աստղաեկու վրան.
Ու մանկութիւն սէրը հոգու մէջ անմար՝
Մարոն մութի մէջ դեռ կը հեկեկար:

Եւ առաւ մայրը գլուխն աղջըկան
Ոսկեթեղ բանւած իր ուսին վրան:

- Սեւառ՝ը աղջիկ, բաւ է արտասուես,
Բա՛ւ է մթի մէջ այրելոյ մաշես.
Մեր գլխին բո՛ւ ես դարձեր դու գուժկան,
Սեւ պիտի բերես տանըդ հայրական:
Ի՞նչ եղաւ քեզի, չար ա՞չք դպար քեզ.
Ըսէ՛, մէկ հատիկս, դու ի՞նչ դարտ ունես:
- Մատաղցու գա՛ռն եմ իմ ծնած օրէն,
Սեւ բախտըս գրած — կապած իմ վզէն.
Հագիւ բացւեցա վառ վարդի նման
Ինձ մղակոտոր քրին ու տարան:
- Սո՛ւս եղիր, աղջիկ, մեղա՛ քեզ, Աստուծ.
Ա՛յ, դու ապերախտ, դու ծամը կտրած.
Ո՞ր մէկ աղջիկն է քեզ պէս բախտաւոր —
Ռեսի հարսնցուն — հայրըդ՝ ունեւոր:
- Զֆէր այդ տունը եւ իմ հօր ոսկին
Որին գոհ կերթա իմ կեանքն ու հոգին:

Ես ոչ մանգաղ եմ, ո՛չ խոփ, ոչ կացին,
Որ տանեն ծախսն հասած գնողին:

- Մարո՛ այդ կա՛րգն է, Աստրծու պատուէր.
Ադամի օրէն այդպէս է եղեր
Ու պիտի երթա յախտեան այդպէս
մի չար դիպումի, փչող քամու պէս:
Բոյորս ալ ունիմ մեր ֆակտագիր —
Առանձին ֆամբա, տարբեր վագֆ ու ծիր,
Եւ նա է արդար, նա է իմաստուն
Որ կապրի հլու միշտ իր մեծերուն:
- Բայց սա՛ իմ գիրը սե՛ւ է, մայր անգին.
Սիրտըս՝ փշրած կուժ՝ վառ սիրոյս ֆամբին.
Ի՞նչ ընեմ ես այս ֆանդւած սրտիս հետ.
Աչքերս դարձեր են պղտոր լացի գետ:

Շատ էր կարօտցած Մարոն Ռաշիդին,
Յուզուող եւ թախծոտ այն աղւոր դէմքին.
Ինչե՛ր չէր տար որ իր կողքին, նորէն,
Քակէր նա վէպի իր դիւթիչ հիւսկէն:
Բայց մտֆերուն մէջ դաշոյնի նման
Մխիւս էր իր հօր պատուէրը դաժան.
«Թէ մէկ ալ խօսիս այդ լակոտի հետ,
«Կը կտրեմ լեզուդ, կը նետեմ քեզ գետ»:

- Թռչուն լինէի եւ թեւ առնէի,
Ռաշիդի բանած հանդը թռնէի.
Նստէի ուսին, մնջէի անոր —
«Շա՛տ եմ կարօտեր քե՛զ իմ հեռաւոր»:

Մարոյի դէմքը հուր ու արեւ էր,
Մարոյի աչքերն՝ ահարկու նետեր.
Ռաշիդն ալ սիրտն էր բռներ արիւնտ՝
Հոգուն մէջ քախիծ եւ անհուն կարօտ:

Գուցէ Մարոն ալ այն լինէր իրեն
Ի՞նչ եղան լէշլան ու հաջագարէն՝
Անբախտ Մէջնունին, Սիամանթոյին —
Բոցեղէն մի սէր եւ մա՛հ ցաւագին:

Ու կեանքն ալ, որ կա, մի անյայտ օ՛ր է.
Մէկին մուժ՝ մէկին ալ լուսաւոր է.
Աւելի արժէ մի սիրո վայրկեան
Քան մոռայլ, անսէր մի մեծ յաւիտեան:

Գժւե՛ր էր արդեօք, այն ո՛վ էր լսեր
Այսպիսի յիմար — անհնար մի սէր.
Զէ՛ որ նշանած աղջիկ էր Մարոն —
Յրկուքի միջեւ կար ազգ ու կրօն . . .

Բայց սէրն ալ որ կա տե՛նչ է բոցակէզ —
Հրեղէն քոչո՛ւն դիւքիչ, հրագէս.
Քաղցր ու ահարկու, աննար պատուհաս,
Յաւիտեան՝ անմեռ, յաւիտեան անհաս:

XV

Դավուլ — գունա հնչեցուցին,
Աղջիկ, տղա կայնեցուցին,
Եւ սկսաւ գարթ շուրջապար —
Բեկի տունը այն օր նա՛շ կար:

Հի՛ւրն էր տանիկ գաւառապետ,
Օգնականի եւ գորքի հետ.
Որ գեղջուկներն լաւ իմանան
Ահեղ ուժը քիւրք տէրութեան:

Դրեր էին հարուստ սեղան՝
Հագար տեսակ բարիք վրան.
Հաւ, սեր ու մեղր ու խորոված —
Մրգեր, շարքաք եւ լավաշ հաց:

Եւ մեծ հիւրի, բեկի համար
Դեռ կը դառնար լեռնական պար —
Աշխոյժ ինչպէս փրփրուն գետակ,
Ծփանփներու պէս ներդաշնակ:

Ապա երգեց Ռաշիդն աղւոր —
Վէպերէն հին, երգերէն նոր —
Ինչպէս սարէն կարկաչող ջո՛ւր,
Պաղատանքի նման՝ տխուր:—

Մարոն յուզած մտիկ կընէր.
Երգ չէր կարծես — այլ հատնում էր.
Անոր ջահել սի՛րտն էր ըսես
Քակւեր արնոտ կծիկի պէս:

Երգ չէ՛ր — ցաւ ու հեծեծա՛նք էր .
իր խենթ սիրո արձագանքն էր .
Եւ անգուսպ լացն աչքերն խուժած՝
Դուրս նետուցաւ Մարոն յանկարծ :

Իսկ գիւղի մէջ ողբ ու ծեծ կար .
Ամեն մէկ տան մէկ մէկ ասկեար
Բաժին հանած էր ռես Յովան —
Մէկ մէկ իշխան, մէկ մէկ գագան :

— Դէ՛, հա՛ւ բերէք, փիլա՛ւ բերէք,
Ձիերուն խո՛ւտ, գա՛րի բերէք,
Հարսը թող գա, շտկէ սեղան,
Բարձե՛ր բերէք, նստեմ վրան : —

Ու կսկսէր տո՛ւր ու տփռոց
Եւ աղաղակ եւ լաց ու կոծ .
Ու մինչեւ լոյս՝ սարսափահար
Անունց աչքին քունը չէր գար :

XVI

Գետի այն կողմը, ուր անտառն էր խիտ,
Մարոյին գտաւ իր սիրած Ռաշիդ .
Եւ մեղմով դպաւ այն ճեմուշ ուսին —
Լացող Մարոյի վարարող ուսին —
Գիշերն՝ բուրմունք էր, բոլոր էր լուսնակ .
Եւ գետը բաշովն իր փրփրակուտակ՝
Կարշաւէր խոռով՝ մի երգով անեղ —
Անոնք դէմ դէմի կանգնած սիրագեղ :
Եւ գրկախառնում, եւ ժպիտ ու լաց —
Երկու հրաբույս մէկէն բռնկած .
Եւ այդ բոցավառ, բուռն սիրո առաջ
Եւ վախ, եւ կապանք ըրեր են նահանջ :

— Ա՛յ ետ չենք դառնար մեր տառապանքին,
Ձե՛նք գոհեր մեր սէրն ուրիշի կամքին —
Ըսին եւ առին փախուստի նամբան,
Հեռու, անմատոյց մի բարձունք հասան :
Վիթխարի ժայռեր ելած չորս բոլոր,
Վարն անդունդն էին ու ձորերը խոր .
Մենաւոր մի ծառ եւ մի պաղ աղբիւր —
Դաշն որպէս սրինգ — սիրո պէս մաքուր :
Վարը՝ արածող գառներն ու ոչխար՝
Փռւած վզնոցի պէս մարգարտաշար .
Եւ Ջարոն՝ առած սրինգը բերան՝
Կածէր իր սիրո տրտում շարական :
Մի ժայռի նեղքէն գիւղը կերելար,
Եւ ծուխն, որ կելնէր մեղմ ու օդապար .
Հեռու, ձորն ի վար գետի լոյծ իրան՝

Գալարած հսկա մի օձի նման :

Ռաշիդը վնոեց Զարոյի երթալ
Եւ իրեն սիրո գիրքն անոր բանալ .
Իրնեց վիճակէն նա՛ կը հասկնա —
Զէ՛ որ ողջ գիւղի դէմ ցցւեր էր նա .

Մարոն սրտատրոփ՝ վերէն կը դիտէր .
Ե՛տ կանչեց Զարոն յարձակող շներ .
Սրտագին ողջոյն . . . խօսքերու հեղեղ —
Քաշւեցան տակաւ մի գով , ծածուկ տեղ :

— Ռաշի՛դ իմ աղբեր , շատ է դժւարին
Անսովոր սիրո այս անկախ ուղին .
Ես ալ կը ֆալեմ — սակայն ամեն օր
Հոգիս կը խոցեն իժերն քունաւոր :

— Դէ՛ , անշուշտ մի օր կը լռեն կիրքեր —
Եւ գիւղ կը դառնանք — աղֆատ տունը մեր .
Եւ կամ կը գարնենք կերթանք մինչեւ վան
Այն տեղ նարեյու գործ ու ապաստան :

— Բարով դուք հասնէ՛ք ձեր նպատակին ,
Բա՛ց է ձեզ համար իմ սիրտն ու հոգին :

— Ասուած քո սրտի համաձայն տա քեզ ,
Բարով վառ սիրուդ , մուրադիդ հասնես . . .

Ետ դարձաւ Ռաշիդ՝ հետը հաց ու կաթ
Եւ յոյս եւ կորով եւ սէր խանդակաթ .
Ու մի ողջ շաբաթ այս վէս բարձունքին
Խմեցին անոնք սիրո հուր գինին :

Գգւանք ու խաղեր . . . յետո խօսքեր լուրջ .
Ծովափնեա ֆաղաֆ . . . եւ շքեղ անուրջ .

Թախիծ ու հատնում . . . վախ ու հեկեկանք .
Ու նորէն համբոյր ու նորէն գգւանք . . .

Երկինքն էր փլեր ծեր ռեսի գլխին —
Իր տան հարսնցուն փախած քրդի հետ .
Զէ՛ նա իր որդուն ալ չէր յարմար կին ,
Օժի՛տ քէ տային անոր ոսկի գետ :

Եւ կինը քամրեց — նշանն ուզեց ե՛տ ,
Որ իր տան պատիւն անաղարտ մնար .
Պատի՛ւն , որ նա եւ պապերն իր բանգէտ
Շահեր էին բիրտ բռնութեամբ յամառ :

Ավան կատողեր էր , Ավան էր գագան —
Զար ու յխակալ , վայրագ ու դաժան .
Իսկ մայրն ալ անվերջ կուլար ու կըսէր ,
«Մարոյիս մեռնեմ , սո՛ւրբ է անոր սէր . . . »

Ժողով սարքեցին պետերը հայոց՝
Սրտերը կրքի , վրէժի հնոց .
Պէտք էր Ռաշիդը՝ նոյնազը դառնար
Հայ կնոջ պատուի սրբութեան համար :
Տէրտէրը բերաւ խաչն , Աւետարան .
Ու երդում ըրին — մի երդում դաժան —
Իրենց ուսերէն գէնք չի դնել վար
Մինչեւ Ռաշիդի մթնէր օրը վառ :

Իսկ պառաւ խաջէն իր տունն էր մտած՝
Սիրտը մորմոքով եւ ահով պատած .
«Այս ի՛նչ ձիւն բերիք , մօրդ գլխին , որդի՛ ,
Իմ ոսկի ձայնով , ջան իգիթ որդի» :

▲

Եւ դածան մի մէզ իջեր էր գիւղին,
Իջեր, ծածկեր էր հանդերն եւ ուղին.
Մէգի մէջ երկու ազգեր հարեւան
Զայրութով ելած միմեանց հանդիման:

▲

Մի տղա անսիրտ ու նեւզ որպէս օձ՝
Տեսած էր անոնց սարի թագստոց.
Եւ հայ ջոջերուն պատմած էր իսկոյն —
Խոււրն ելաւ նամբա ադամա մթուն:
Եւ սարի կողէն՝ գողերու նման՝
Զգոյշ եւ անձայն ժայռերը ելան:
Աղբիւրի ակին, այն ծառի տակին
Փուած էր անոնց խոտէ անկողին:

Վեր ցատկեց Ռաշիդ, տեսաւ լուսնի տակ
Մի խոււր՝ ձեռքն առած գէնքեր ու դանակ՝
Վատօրէն իրենց վրա կը խուժէր:
Մարոն ալ արդէն ոտքի էր ելեր:

Զէնքի մի պայթում . . . ու Մարոն նչաց,
Ռաշիդն էր ինկեր կուրծքէն զարնւած.
Խլած Ռաշիդի արիւնոտ դաշոյն՝
Խմբի դէմ ցատկեց հէզ Մարոն իսկոյն:

Մէկալ քարացած կեցաւ լուսնի տակ՝
Հոգին սարսափի մի ծով անյատակ.

«Հայե՛ր են, կանչեց, դրացի, նանչւո՛ր . . .
«Կուրծքս ալ պատռեցէք, սի՛րտս ալ վիրաւոր:
«Զեզ ի՞նչ էր ըրած ա՛յս շքեղ տղան,
«Աղքատ այս մշակն ու լաւ հարեւան.
«Հայ կնոջ պատիւն թէ փրկել կուզէք —
«Բեկի դէմ պէտք էր ուղղելիք ձեր գէնք»:

Մէկ մը Ռաշիդի վրա կը նետուէր,
Մէկ մը իր արձակ մազը կը փետտէր.
«Վե՛ր կաց, քաղցրախօս իմ կտրին Ռաշիդ,
«Վե՛ր կաց, ես մեռնիմ կանաչ արեւիդ»:

Եւ այս անպաշտպան աղջկա դիմաց
Կայնած էր խումբը շփոթ ու պարտւած .
Իսկ նա լալագին եւ խելացնոր
Կը դառնար անդուլ ցնցումով մի նոր :

— Ա՛յ բաւ է Մարո՛, նչաց խմբապետ,
Ի՞նչ ունիս քոյի այս լակոտի հետ .
Շո՛ւն է ազգն անոր եւ քունաւոր ի՛ծ .
Աստըծուն մեռնիմ, գտաւ իր պատիծ :
Վա՛տ է քո լացը եւ վիշտդ՝ տգեղ,
Գետին կը մտնէր ով լինէր քո տեղ .
Անգղերուն յանձնէ դու քո սիրական —
Բլբուլի ճայնով այդ լիրբ սրիկան :
Իսկ դո՛ւ ժամ գնա, աղօթիր ու լա՛ց,
Գուցէ քեզ գքա ողորմած Աստուած
Եւ սրբէ անջինջ մուրը մակատէդ,
Այն որ հօրդ տանը քնեցիր յաւէտ :—

Մարոն նայեցաւ մի պահ այդ խմբին,
Մէկ ալ իր անշունչ պսակոզ Ռաշիդին,
Կարծեց գայլերու վայրագ վռնմակն էր
Ռոնալով իրենց վրա յարձակէր :

Ու ե՛տ, ե՛տ փախաւ՝ գայլերն ետեւէն .
Մէկն իրեն հասաւ ու բռնեց փեշէն .
Մարոն՝ սարսափէն, ցաւէն խելագար՝
Իր կուրծքը խրեց դաշոյնն այն պայծառ :

Երբոր բացւեցաւ ոսկի լուսարաց՝
Գիւղին մէջ փրքաւ ազադակ ու լաց .
Երկու ծեր մայրեր սեւ լաքեր հագան,
Երկու ժողովուրդ միմեանց դէմ ելան :

XVII

Մերկ ու վիթխարի մի ծեր ապառած
Կախեր է դալար մի մարգի վրա,
Ուրկէ կը բոխի աղբերակ մը խած,
Շուրջն ալ՝ դարաւոր մի անտառ հսկա :
Ապառածի տակ՝ քարակոյտերէ
Ելած է մի պատ Կիկլոպեան դարի .
Հոն՝ գիշերները գայլէ, գողերէ
Կը պատսպարէր հօտը ոչխարի :

Այնտե՛ղ էր նորէն հօտը մակաղած՝
Այն խարտեաշ աշնան խաւար գիշերով .
Հովիւն ու Զարոն դէմ դէմի նստած՝
Վառուղ խարոյկի ոսկեփայլ լոյսով :

Եւ մի քիչ հեռու շները արթուն՝
Աչքերով մուրքը կը խուզարկէին .
Մտիկ ընելով հովի սոյլերուն,
Անտառի հեւքին եւ գետի երգին :
Վառուղ խարոյկի բոցերու ներքեւ
Բռնկեր էին դէմքերն այդ երկու՝
Ցնցող յուզմունքէն դէպքերուն այն սեւ .
Եւ մթով գործւած ոմրին ահարկու :

— Ա՛յ իմ ժողովուրդ, դարերով տանջւած,
Դու ինչո՞ւ մտար անմեղ արեան տակ .
Այդպիսի ոմիր վէպով եմ երգած —
Այդպէս ահաւոր եւ անօրինակ :

Հաւատա՛, հովիւ, այնտեղ լինէի
Կուրծքը կընէի ես ամուր վահան,
Քարով, բուռնցճով կը ջախջախէի
Գանկերն անոնց չար, ձեռքերն մարդասպան:
Ա՛լ ի՞նչ երեսով մէկմէկու նայինք,
Եւ ինչպէ՛ս ուտենք մենք իրարու հաց.
Մեր հոգուն իջած ծանր նախատինք,
Այ ո՛չ հարեւան, ո՛չ փանջուր մնաց:

— Եւ այդ սկիզբն է, լույ, Ջարո՛, որդի,
Այսօր մթի մէջ կը մղենք պայֆար.
Վաղը լույսով է որ կուիմք պիտի —
Արեան ծովի մէջ խեղդելու գիրար: —

Շները յանկարծ տեղէն ցատկեցին
Եւ կատաղօրէն առաջ նետուեցան.
Հովիւն ու Ջարոն մի ժայռի ետին
Մտան՝ սեղմելով իրենց հրացան:
Այն կողմն, ուր շներն էին յարձակած՝
Պայքեցան գէնքեր, ե՛ւ կանչ, ե՛ւ աղմուկ.
Մինչ դիրքի ետեւ սողալով կամաց
Մի խումբ կայնեցաւ մթի մէջ ծածուկ:
Եւ մէկէն զարկող կայծակի նման
Իջան հարւածներ անխնա եւ շատ.
Դժբախտ հովիւներն՝ նոյնիսկ չի կրցան
Թշնամու դէմ գալ փակատ — առ փակատ:

Եւ դիրքերու մէջ՝ ջարդուած, արիւնոտ
Ու մարած թողին հովիւներն արի.
Քշեցին, տարան գիւղի անտէր հօտ
Մթին կողերէ այն Արնոս սարի:

Վիրաւոր Ջարոն երբ եկաւ ուշֆի՛
Ձգաց որ ձեռքը դատարկ էր ու պա՛ղ.

Դէմքն էր ողորւած արիւնով վերքի,
Մօտն ալ հովիւը պառկեր էր խաղաղ:

Եւ յիշեց արագ դարձող դէպքերն այն —
Շներու հաջոցն ու գէնքի պայքիւն,
Վագքը դէպի դիրք՝ ձեռքին հրացան,
Մի ծանր հարւած . . . ապա լուրքի՛ւն:
Շուրջը նայեցաւ. դեռ խարոյկն էր վառ՝
Պայծառ բայց շիջող մի յոյսի նման,
Եւ մուքն էր կախուեր ծանր որպէս կապար,
Կը լուէր միայն աղբիւրն ողբաձայն:

Գրկեց հովիւը, տարաւ ջրի մօտ —
Խարոյկի լոյսը վրան էր գարկեր,
Լուաց վերքերը եւ դէմքն արիւնոտ
Մինչեւ նա մեղմով բացաւ իր աչքեր:
Վերքերու վրա դրին խանձուած բուրդ
Եւ շապիկներէն առին վիրակապ.

— Գնա՛ արթնցուր գիւղն ու ժողովուրդ,
Վագի՛ր, Ջարո ջան, դէ՛, վագի՛ր շտապ . . .
Գողը տնէն է — այն ալ տանուտէր.
Ամեն քայլ կարգին չափուած ու ձեւած.
Բայց նա չո՛րս ստֆով քակարդն է ինկեր,
Եւ անկէ պիտի չելնէ անկասկած: —

Հավա՛ր ելէ՛ք, հօ՛տը տարան . . .
Կանչեց Ջարոն ձայնով ուժգին.
Ու տնէ տուն «տարա՛ն, տարա՛ն»
Հնչեց տխուր, ողորմագին:

Ո՛վ գէնք ունէր — գէ՛նք առաւ հետ.
Ո՛վ գէնք չունէր — բահ ու մանգաղ,

Ելաւ որպէս մի վարար գետ
Ժողովուրդն այն հեզ ու խաղաղ :

Երբոր հասան ծեր հովւի մօտ՝
Նա գայրոյթէն նստած կուլար,
Բարի դէմքը դեռ արիւնտ,
Եւ ջարդըւած եւ ուժասպառ :

— Բաց կա միայն երկու նամբա —
Մէկը՝ հովտէն դէպի Բարվար,
Մէկն ալ ուղին է այն Տափա
Արնոս սարէն՝ Մոկաց աշխարհ :

Զարո՛, Տափա ուղին դու առ
Քաջերու հետ արագ, անվախ .
Մենք ալ կիջնենք դէպ գառ ի վար
Մեզ հետ առած բահ ու մանգաղ :

Զարոն հետն առաւ ֆառսուն տղամարդ
Թէ հայ եւ քէ ֆուրդ առանց խտրութեան,
Ճամբան՝ գառ ի վեր, նամբան էր անհարք —
Ու կը վազէին փոթորկի նման :

Բլրի մը վրա իր Զարոն տեսաւ —
Իր հաւատարիմ եւ հուժկու շունը,
Լեզուն՝ դուրս ինկած, արիւնաքաքաւ,
Կոպերուն շա՛տ մօտ՝ անվախնան ֆունը :
Զարոն որ տեսաւ կաղկանձեց տխուր
Եւ հազիւ շարժեց իր պոչը բրդոս .
Ուզեց վեր կենալ — բայց աւա՛ղ, ի գուր .
Ու Զարոն նստաւ իր մեռնող շան մօտ :

Սարի ետեւէն ելած էր լուսին .
Երկուքի աչքէն արցունք էր կախւած .
Մէկն էր անձնատուր տխուր օրհասին,
Մէկն ալ յուշերու կծիկն էր ֆակած :

Եւ թողին Զարոն այն բլրի կատար,
Ու սարի հովը շնգշնգա օրօ՛ր .
Նա կեանքն էր գոհած գիւղացու համար —
Մի պայքարի մէջ գոռ ու սհաւոր :

— Ինչո՞ւ ժանգոտ է ամեն մէկիդ դէմք,
Ինչո՞ւ դուք բաժան — բաժան կը ֆալէք —
Քրդերը՝ մէկ խումբ եւ հայերը՝ մէկ —
Ա՛յդ է որ կուգեն արդէն ոեսն ու բեկ :
Մեր միջեւ դիա՛կ, մեր միջեւ արիւն
Նետեր է անգուրք եւ անարգ մի ձեռք .
Ա՛յդ դժբախտ սո՛ւրբն է մեր նենգ տէրերուն —
Որ գերեն մեր կեանքն ու խլեն մեր բերք :
Թէ որ մենք հօտը ետ պիտի խլենք
Հերոսներու պէս՝ մեր կեանքի գնով,
Մենք «ջա՛ն» կանչելով՝ մա՛րտ պիտի մղենք
Եւ ընկնենք սիրո յաղթական ժպտո՛վ . . .

Վերջին կատարն էր եւ վերջին՝ կածան
Դէպի այն կողմը սէգ Արնոս սարի .
Երբ հեռու, հովտի միջին երեւցան
Երկա՛ր շարաններ ֆշող ոչխարի :
Զարոն պատրաստեց ռազմի ծրագիր .
Բաժնեց ընկերներն երկու խմբերու .

— Տահի՛ր, դու սարի լանջէն յարձակիր,
Միե՛ր, բու՛քի պէս թիկունքէն զարկ դո՛ւ .

Ես ալ Մոկաց կիրն կիջնեմ իմ խմբով .
կը կտրենք փախի միակ մանապարհ .
Ժայռերու մէջէն, ծառերու շուքով
Թշնամու վրա կելնենք աննշմա՛ր :

Ըսաւ . համբուրեց ամենք մի առ մի .
Ու բոլորն ընկան մէկ մէկու վզով .
Եւ արագ՝ որպէս փայլակ ու քամի՝
Կուրի դիմեցին առուա լոյսով :

Գիւղի դարաւոր կեանքի ընթացքին
Այսպէս փառաւոր կռիւ չէր եղեր,
Այդպէս կորո՛վի, այդպէս մոլեգին
Զրոյց իսկ չունին գիւղի աշուղներ :

Գողերն յուսահատ եւ բուռն կուեցան,
Բայց ալ դիմադրել իրենց հնար չէր .

— Քա՛ջ էք ու հզօր, մեր ջանին դուրքան
Մենք վար կը դնենք մեր անգօր գէնքեր :

Կանչեց մի դիրքէ Զավուշ Սուլէյման —
Անգէն ու մեռքը վերքերէն կարմիր —

— Ա՛յո, մեզ գող ըրաւ կարիքը մեր տան
Թող մեր երեսին ք՛քէ ողջ երկիր :—

Յաղթական խումբը — Զարոն՝ խմբապետ —
Զինաթափ ըրին գողերն այդ քշւառ .
Բշեցին բերին գիւղի հօտին հետ՝
Գերիններն այդ խեղճ ու լեղապատառ :

Կէսօ՛ր էր արդէն, երբ նորէն ոչխար
Շուռ դպաւ դէպի ծանօթ արօտներ .
Ու գիւղն հրնւանքէն, յոյզէն խեղազար՝
Մէկ մը կը պարէր, մէկ մ'ալ կարտասուէր :

— Իմ արե՛ւ վկա, խօսեցաւ Մհեր,
Միութիւնն որ կա մեծ է եւ հզօր .
Գիւղացին այսպէս քշւառ չէր լիներ
Թէ իր քշնամին մանաչէր մի օր :

XVIII

Գիւղ դարձան Զարոն եւ իր ընկերներ
Ինչպէս յաղթական գօրք ու գօրավար .
Ժողովուրդն ամբողջ դէմն էր գնացեր՝
Խանդակաթ սիրով, ցնծութեամբ վարար :

Երբ հասան գիւղի մեծ հրապարակ՝
Զարոն բարձրացաւ մի քարի վրա .
Շուրջը մարդկային բարձրացող կռակ .
Կանչեց յուզմունքով —

— Իմ աղբեր, բրա՛ . . .

Մենք բոլորս՝ ռենջբար, մենք բոլորս քշուա՛ն՝
Դասեր ենք դառնն՝ անհաշիւ դաբեր .
Դասեր ենք բեկի, տէրութեան համար՝
Մեր ձեռքը՝ դատարկ, մեր տունը՝ աւեր :
Որքա՛ն եղեր ենք մենք խոհեմ ու լուռ
Մեր բեռն է եղած աւելի ննջիչ :
Մեր լացն ու քրտինք քափեր ենք ի գո՛ւր,
Մեր ականջի մէջ է մեռեր մեր նիչ :

Երէկ հունձք ըրինք ու ժողւեցիներ բերք,
Ո՞րի տուն մտաւ մի բուռ իսկ ցորեն .
Մենք խելագարւած գիրար կսպաննենք —
Երբ մեր մանուկներն «հա՛ց, հա՛ց» կաղերսեն :
Դռներու շէմքին՝ սեւ հագած մայրեր,
Եւ մեր ձեռքին մէջ արիւնտ դաշոյն .
Իսկ բեկը այսօր արեան անտարբեր՝
Կը ցանէ մեր մէջ նոր կոխ ու քոյն :

— Հերի՛ք է ոռնաւ քաղցած շան նման —
Կանչեց գայրագին բեկի մէկ ծառան .

— Լոկ մահը կրնա կապել իմ լեզուն,
Ո՛ւր մնաց բեկի դռան կապւած շո՛ւն . . .

— Ելան քեզ գիւղի հովիւ կարգեցին,
Որ դու պատուհա՞ս դառնաւ մեր գլխին —
Գոռաց ամբոխէն մի հայ ազգասէր .
Ու շարունակեց Զարոն անտարբեր՝

— Մեր դատի համար, մեր հացի համար
Մէկտեղ կուեցանք — քէ հայ եւ քէ քուրդ .
Ա՛յդ մեր տէրերուն բնաւ դիւր չի գար .—
Այդ լա՛ւ իմացիր, տանջւած ժողովուրդ :
Ո՞վ էր որ տարաւ ոչխարը սարէն .—
Գողերու մի խո՛ւմբ, քշնամի մի ցե՞ղ,
Ո՛չ . մեր որք գիւղի տէրերն անօրէն —
Մեր ռես Յովանը — Ազիզ բեկն ահեղ :

Կատղած մի խմբակ վայրագ ազմուկով
Զարոյի վրա յարձակւիլ փորձեց,
Բայց ժողովուրդը՝ բրով ու ձեռքով՝
Այդ խմբին տուա փառաւոր մի ծեծ :

Կանգնած էր Զէյլան ծեր Զնդու կողքին՝
Անսահման յուզմունք իր ազուր դէմքին .
Իսկ պառաւ Սանամ՝ ժամը ծնրադիր՝
Աստըծուն կընէր ազօթք ու խնդիր :

— Դեռ երբէք մէկի չեմ խօսած ես չար .
Բեկին ու ռեսին ես չեմ գրապարտեր .
Ինչ որ եղեր է քոզ գիտնա աշխարհ,
Տահի՛ր, այստեղ բեր դու մեր գերիներ . . .

Եւ ժողովուրդը լուռ, արձանացած
Կը դիտէր գողերն այն սարսափահար.
Անո՛նք ալ այդ խեղճ գիւղն էին ծնած —
Իրենց պէս գրկւած, իրենց պէս թշուառ:
Բռլո՛րն ալ ծանօթ ու չարքաշ մարդեր,
Ամենքն ալ քաղցած թէ հայ եւ թէ ֆուրդ.
«Ի՞նչ դեւ էր զանոնք աւագակ ըրեր»
Հարց կուտար գիւղի շշմած ժողովուրդ:

Խօսեցաւ յուզւած, պիտառն մի մարդ,
Ամենքին ծանօթ Չավուշ Սուլէյման.

— Ի՞նչ որ մենք ըրինք անսի՛րտ էր — նամարդ.
Ինչպէ՛ս ես ըրի այս սոսկալի բան . . .

Այս տարի հունձֆէն ինձ բան չի մնաց.
Բեկին ու ռեսին իմ բախտը լացի,
Ըսին. «Քալանիք, ֆեզի կուտանք հաց».
Տո՛ւնս անօթի էր, ու ես զնացի . . .

Չի մտածեցի — ո՞վ տարաւ իմ բերք,
Ո՞վ խլեց պտուղն իմ դառն վաստակի.
Չարո՛, օրհնէր հօգոր ֆո այդ ձեռք,
Անոր հարւածն էր ինձ բերաւ ուշֆի:

Դեռ հերիք չէին այն հողերն ընտիր,
Որ խլեր էին գիւղացու ձեռքէն,
Բաւ չէին այնքան հօտերն ու նախիր,
Եւ մեծ բաժինը գիւղացու բերքէն,
Հիմա ալ ինձ պէս անբախտ մարդերով
Կը գողնան գիւղի ապրուստը վերջին.
Որ մեր դռներուն նստին հոգսն ու սով
Ու հացի համար ծախսենք մեր հոգին:—

Կը վագէր լացը այտերէն իր վար
Կրակի այրող դառնութեամբ վարար.
Անոր հետ կուլար ամբոյսն այդ անմար՝
Իր ողորմելի, որք կեանքի համար:

— Մենք շա՛տ ենք լացեր, գոռաց Սուլէյման,
Ա՛յ ժամն է հասեր բոռնցֆի, գարկի.
Ելնե՛նք, ժողովո՛ւրդ, կուռ ու միարան՝
Ուժով տէր դառնանք մեր կեանքի, ինչֆի:
Ելնենք մեր պատուի, մեր հացի համար —
Մենք հիմա ո՛չ հա՛ց ունինք, ոչ՝ պատիւ.
Մէկտեղ մենք քաջ ենք հօգոր, անհամար,
Մեր շարքերը՝ կուռ մեր շարքերն՝ անթիւ:

«Երթա՛նք» ոչաց ծերուկ Ջնդին,
«Երթա՛նք» կանչեց մի պառաւ կին:
Եւ մարդ ու կին, տղա ու ծեր
Բուռն ու անգուսպ եւ անհամարք՝
Պահանջեցին «երթա՛նք, երթանք . . .»

Մահակ ու զէնք, բահ ու կացին
Կը նոնային սպառնագին.
Կորած էր ֆէն, կորած էր ա՛հ,
Եւ ժողովուրդն մեծ ու անմահ
Ելաւ կուրի կարմիր նամբա:

XIX

Առջեւէն ինկած Ջարոն ու Չավուշ՝
Բազմութիւնն՝ որպէս բարձրացող հեղեղ՝
Փոքորկած մի նոր խենթութեամբ անուշ՝
Կարշաւէր դէպի բեկի տունն ու տեղ :

Ինչպէս որ կելնէ բուքը ահաւոր՝
Աշնան տերեւներն ֆշելու համար,
Ելած էր ամբոխն այն հեղեղաւոր —
Երէկի ստրուկն ու ռենջբարը համր :

Կանգներ էր շֆեղ այդ հզօր հսկան՝
Տէրերու լուծէն եւ երկիւղէն գերծ .
Ցցեր էր ահեղ եւ սպառնական
Հարւածող բագուկն իր շղթայագերծ :

Գոռ բեկն էր նստեր վերի պատշգամ .
«Ի՞նչ է պատահեր» նա կը մտածէր .
«Կամ ապերախտ եմ եւ կամ անգգամ
«Այս ողորմելի եւ երկչոտ նորտեր» :

— Պետո՛ւ, տղաքը դու պատրաստ պահիր
Այս ծոերու հետ ընենք մի ֆիչ խաղ .
Ներկենք բլուրը արիւնով կարմիր,
Որ սովրին լինել խելօք ու խաղաղ . . .

Եւ կը բարձրանար ամբոխն այն յուզած՝
Ինչպէս ովկեանը մրրկի պահին .

Երբ բեկի վարձկան ուժերը յանկարծ՝
Ծածուկ տեղերէ խիստ կրակ բացին :
Կանգ առաւ ամբոխն ինչպէս մի կոհակ ,
Որ պիտի նետուի ժայռերու դիմաց .
Ճոնացին ուժգին բախերն ու մահակ .
Նորէն սկսաւ բուռն առաջախաղաց :

Ու վերքը կրծքին՝ վարդերու նման՝
Այն գոռ կուրի մէջ ֆանինե՛ր ինկան .
Բայց ոչինչ կրցաւ փակել արշաւն այն՝
Այդ հեղեղաշունչ , ահեղ բազմութեան :

Երբ մութը իջաւ , նորէն . այն գիշեր
Մարա՛ծ էր արդէն աստղը բեկի տան .
Հետն առած ռեսը , ինչքերն ու յուշեր՝
Սարի այն կողմն էր գտած ապաստան :

Լոյսը չի բացւած՝ մեծ տո՛ւնն էր լքւած՝
Անհնար ու վառ երագի նման .
Սարսափի նման՝ դռներն էին բաց ,
Ամեն կողմ դեռ քաց՝ հետքերը արեան :

Բացին ամբարներն հսկա ցորենի
Եւ մառանն՝ իւզով ու մեղրով յորդան .
Բաժին հանեցին ամեն մէկ տունի
Գոյքերը ռեսի , Ազիզ բեկի տան :

Քանդեցին ամեն դուռ ու պատուհան ,
Յետո հրդեհի տւին այդ տներ .
Բայց անոնք՝ որպէս բռնութեան նշան՝
Սեւցած պատերով կանգուն էին դեռ :

XX

Ձեին խմած — գինով էին,
Հարսնիք չկար — կը պարէին.
Եւ կը զնգար թաղէ ի թաղ
Հպարտ գիւղի երգն ու ծիծաղ :

Աշուն էր խած ու գունագեղ —
Վառ գոյներու դիւթիչ հեղեղ,
Եւ սարերու սէգ կատարին
Նոր էր իջեր ձիւնն առաջին :

Հաւաքներ էր գիւղի մէջդան
Ամբոխն այն քայ ու յաղթական.
Եւ թրվումն ու խելայեղ
Թափ էր աւեր պարը շքեղ :

— Ելէք, տեսէք
Ո՞վ է կերեր մեր էծը —
Կթան, չալիկ մեր էծը :

— Ելան տեսան
Գէլն է կերեր մեր էծը —
Կթան, չալիկ մեր էծը :

Էծն էր սարին,
Թունփն էր դարին,
Գէլն էր թփին
Թփի տակին —
Տարաւ էծը բռնած վզէն.

Ա՛յս, չի բացւէր էս տարին
Մեր վրէն, մեր վրէն :

— Ելէք, տեսէք
Ո՞վ է գարկեր էն գէլը,
Չար ու անսիրտ էն գէլը :

— Ելան տեսան
Բաջն էր գարկեր էն գէլը,
Չար ու անսիրտ էն գէլը :

Էծն էր սարին,
Թունփն էր դարին,
Գէլն էր թփին
Էծի բըկին.
Բաջը գարկաւ անսիրտ գէլը.
Բարով բացւէր էս տարին
Մեր վրէն, մեր վրէն :—

Յետո հնչեց էն թրվումն
Սիրո պարը — «Ձա՛ն, մարալ, ջան» :

— Չարոն թո՛ղ գա պարը վարի
Շքեղ բոյովն իր չինարի,

— Արի, Ձէյա՛, ա՛ն քո մուրադ,
Չարոյի հետ պարէ հայարտ :

Չոյգ խումբ էին կազմեր հիմա
Մէկը՝ աղջիկ, մէկն ալ տղա.
Եւ դէմ դէմի ծափ — թափ տալով
Մէկ կուգային իրարու քով.
Մէկ ալ շորոք կերթային եւ
Բոճոճներու զնգոցի հետ :

— Զա՛ն, մարալ, ջա՛ն,
Սարի տակէն ջուր կուգա,
Զան, մարա՛լ, ջան,
Աղջիկ տղին դիւր կուգա.

— Զա՛ն, մարալ, ջա՛ն,
Ես աղբիւրն եմ — դու ջուրն ես.
Զան, մարա՛լ, ջան,
Ես՝ գլգլամ, դու խմես:

— Զա՛ն, մարալ, ջա՛ն,
Բռնիդ մեռնիմ — չիմար է.
Զան, մարա՛լ, ջան,
Գէմքդ՝ արեւ ու վառ է . . .

— Զա՛ն, մարալ, ջա՛ն,
Անհաս, լուսեղէն հա՛ւք ես,
Զան, մարա՛լ, ջան,
Անմար բոցէ փափա՛ք ես . . .

Անեց պարը թափով, խինդով
Ինչպէս ծփան, ծիծղուն մի ծով.
Հոգս ու տարիք, քէն մոռացած
Գիւղը բուրձ՝ պար էր բռնած:

Երգեր կային, գովեր պայծառ
Յաղթող գիւղի փառքի համար.
Կըսէին թէ եւ ո՛չ ոքի
Գիւղը պիտի ալ ծունկ չոքի:

Զարոն՝ հետն ալ գիւղի քաջեր,
Շէն ու շքեղ կը պարէր դեռ.

Եւ մայրերն ալ կը փսփսային
«Հագա՛ր երնեկ քեզ սիրողին»:

Աղջիկներն ալ ծափ ու երգով
Պար կուգային որպէս զեփիւռ,
Շրթները՝ նուռ, կափուռ տոտով,
Աչքերն՝ արեւ, սրտերը՝ հուր:

— Սիրուն Զէյլա, մարալ աղջիկ,
Զա՛ն վառ սիրուդ, երագի՛դ,
Շէկիկ Զարո՛, հօր մարտիկ
Բարով հասնես մուրազիդ:

Ըսին կոյսերն ու պա՛ր եկան —
Գիւղը կայնած հանդիսատես.
Ու շիկնեցաւ, սիրուն Զէյլան՝
Քափուր վարդի ու նռան պէս:

Պարը շուտով դարձաւ շուրջպար՝
Աղջիկ — տղա կապած շրջան.
Երբէք այդպէս շէն ու պայծառ
Զէր ազմկած գիւղի մէյդան:

Կանչեց Զարո՛ն —

Է՛յ ժողովուրդ,
Է՛յ ոննջրարներ, թէ հայ թէ քուրդ.
Է՛ծը, որ կար, այն մեր գիւղն էր,
Գէլը, որ կար, Ազիզ բեկն էր:
Այն ծեր գէլը այս մէկ անգամ
Տեսաւ կոտոշն մեր յաղթական
Եւ պոչը՝ կախ եւ վիզը՝ ծուռ
Կծիկ դրաւ շփոթ, տխուր:

Բայց նա կուգա վաղը կրկին
Հետ գէլերու մեծ վռնակին.
Նարէն կոտոջ թէ ցոյց չի տանք,
Մեր գըլուխն ալ վրա կուտանք:

Ելնենք վաղա կուի համար
Մենք միարան եւ զինավառ.
Եւ վա՛յ անոր, ով որ մեր մէջ
Փուշ կը ցանէ եւ քէն ու վէն . . .

— Հոյնա՛ր, հոյնար
Մենք ոչ ոքէ չենք վախենար.
Հոյնար, հոյնար —
Ապրի վաղա մեր գոռ պայքար:

Կը պարէին այն տղաներ
Արեւէն դեռ դէմքերը թուխ.
Եւ ողջ գիւղն ալ պար էր բռներ —
Զարոն անոնց պարագլուխ:

Faint, illegible text at the top of the left page, possibly bleed-through from the reverse side.

///

Faint, illegible text below the first slash mark.

///

///

///

///

« Ազգային գրադարան

NL0363219

1/2 L.M.

55200